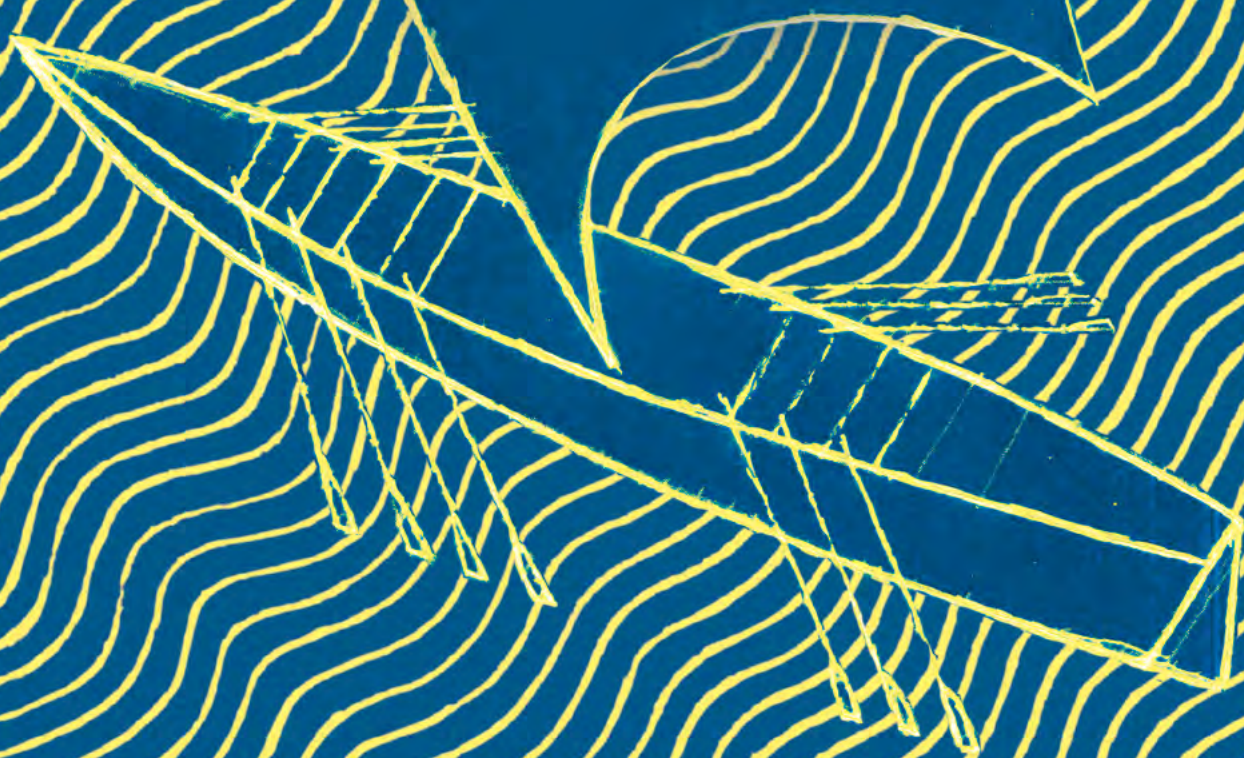

Вячеслав Рущи́р

ІСТОРІЯ
І КУЛЬТУРА
УКРАЇНЦІВ
ПІВНІЧНОЇ
ДОБРУДЖІ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І.МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ
ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

В. Г. КУШНІР

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ ПІВНІЧНОЇ ДОБРУДЖІ

Одеса – 2018

УДК 930.85
ББК 63.3(4)5
К 96

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради факультету історії та філософії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Протокол № 7 від 16.04.2018 р.*

Рецензенти: *Резент О.П.*, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Сминтина О.В., доктор історичних наук, професор
Хмарський В.М., доктор історичних наук, професор

Кушнір В'ячеслав Григорович

К 96 Історія і культура українців Північної Добруджі / Кушнір В. Г. – Одеса: Бондаренко М. О., 2018. – 56 с., 44 іл.

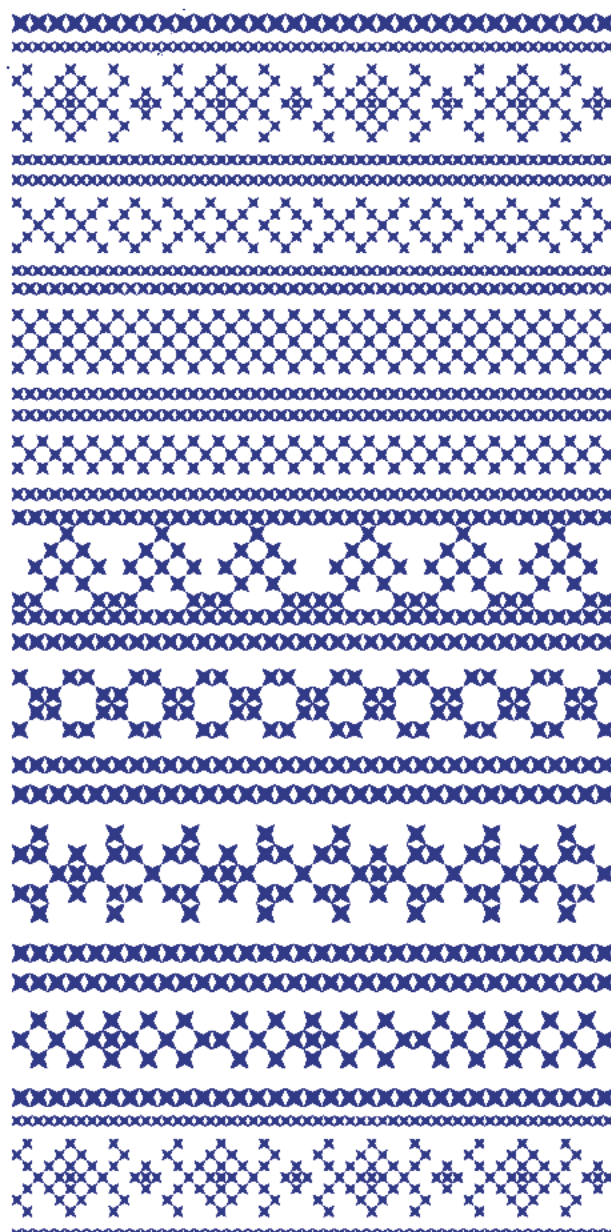
Розглядається історія переселення українців до Північної Добруджі, Дунавецької Січі, життєдіяльності української громади. Основна увага приділена ключовим питанням, які формують уявлення про особливості історії, господарства, побуту, культури українців за Дунаєм.

Для дітей середнього і старшого шкільного віку, краєзнавців.

УДК 930.85
ББК 63.3(4)5

Вячеслав Руснір

ІСТОРІЯ
І КУЛЬТУРА
УКРАЇНЦІВ
ПІВНІЧНОЇ
ДОБРУДЖІ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ЗАПОРОЖЦІ ЗА ДУНАЄМ	6
Дунавецька Січ. Устрій. Вибори кошового	7
Вбрання і побут козаків	12
Українські поселення	15
ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ	20
Хліборобство	20
Скотарство	21
Ремесла і промисли	23
Ткацтво	23
Символіка і семантика орнаментики рушника	24
Рибальство	29
Мисливство	31
Деревообробка	32
Народна кулінарія	36
Звичаєво-обрядова культура	37
Звичайі	37
КАЛЕНДАРНІ СВЯТА І ОБРЯДИ	39
Свята осінньо-зимового циклу	39
Різдво. Свято Василя і Маланки	40
Весняно-літні свята	44
СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ	47
Родильні обряди і звичайі	47
Весілля	49
Дошлюбні молодіжні ігри та розваги	49
Передвесільні обряди	50
Весільні обряди	50
Післявесільні обряди	53
ВИСНОВКИ	54
ЛІТЕРАТУРА	55

ВСТУП

Шановні друзі!

В останні роки, завдяки виходу друком численних наукових і науково-популярних статей, монографій про українців Північної Добруджі, ви дізналися переважно про історію запорізьких козаків. Однак, наявність поселень українців у дельті Дунаю, на рівнині від Чорного моря до Тульчі і далі на захід ставить питання про необхідність пізнання історії і культури українців у комплексі. Особливо культури. Якою вона була? Як розвивалась і в якому стані знаходиться? Акцентування уваги саме на культурі допоможе зрозуміти феномен етнокультурної ідентичності українців, завдяки якій вони відомі і сьогодні в північно-східній частині Румунії та за її межами.

Навчальний посібник написаний на основі матеріалів, зібраних на початку 80-х років XIX ст. відомим українським етнографом Хведором Вовком і польових розвідок автора навчального посібника на початку XXI ст. Для узагальненого уявлення про українців регіону, розглядаються питання історії переселення, утворення і функціонування козацької Січі, мережі селянських поселень, життя і діяльності українців у незвичному для них природному і етнографічному середовищі.

ЗАПОРОЖЦІ ЗА ДУНАЄМ

Північна Добруджа з частиною дельти Дунаю в Румунії, багатонаціональна за складом населення, серед якого українці є однією із найчисельніших етнічних груп. Її ще називають українською діаспорою, бо частина українців, в силу історичних обставин, опинились за межами своєї етнічної території, тобто тієї території, де вони сформувались як народ, де творилась українська культура, українська мова, де і нині проживають українці, тобто в Україні.

Особливо активно українська діаспора в Північній Добруджі почала формуватися після 1775 року, коли російська імператриця Катерина II ліквідувала Запорізьку Січ – унікаль-

не для тодішньої Європи утворення, а для українців важливий етап державотворення, зміцнення національної ідентичності. Запоріжжя це не тільки Січ, укріплення. Це і безкрайні степи Північного Причорномор'я з численними козацькими хуторами-зимівниками. Тому, Запоріжжя було відоме не тільки військовою організацією, але й прогресивними на той час формами ведення господарства з вільнонайманими працівниками. Звісно ж, стабільності Росії з її кріпосним правом «фермерські» принципи господарювання становили неабияку загрозу, як і перспективи створення незалежної Української держави, тому ліквідація Запорізької Січі, козацьких вольно-

стей для російської цариці стало одним із пріоритетних завдань.

Однак, значна частина запорожців не мала наміру позбутися свободи. Вони прагнули продовження свого існування за козацькими традиціями і шукали для цього можливості. 1778 року делегація із 40 козаків – по одному від кожного із 38 куренів, кошовий і писар звернулася до турецького султана. Мабуть про них розповідав легендарний Ананій Коломієць, якого слід назвати першим народним автором історії запорожців за Дунаєм. За його словами після ліквідації Запорізької Січі 40 козаків взяли бунчуки, ікону Божої Матері поклали в бисаги і рушили суходолом до Акерману (Білгорода-Дністровського). Османська влада, добре знаючи військовий хист запорожців, була зацікавлена в послугах козаків і дозволила їм осісти у Північній Добруджі.

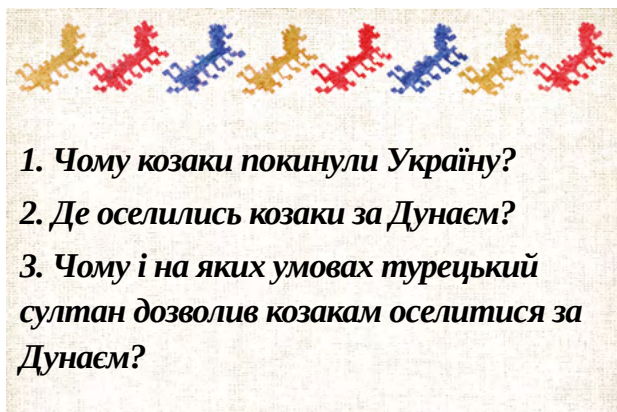
Султан виділив січовикам острів святого Юрія з Сулинським і Катирлезьким (Георгіївським) гирлами, землі біля лиману Разим. За це козаки мали входити до складу османського війська як іррегулярний підрозділ, брати участь у військових операціях. За службу султанові козаки отримували ще й відповідну матеріальну винагороду грішми, продовольством тощо.

Звісно ж, за Дунаєм козаки мріяли про традиційну для них Січ і вони створили таку. Історики часто називають її «Задунайська Січ», хоча буквально такої не існувало як постійного довготривалого осідку козаків. Під цією узагальнюючою назвою слід вважати українські козацькі формування за Дунаєм.

Перші роки на новому місці видались для запорожців досить складними. Не вдавалось знайти місце для постійного базування коша – козацького військового табору. Спроби отаборитися в Караормані, Катирлезі, Сейменах не завершувались облаштуванням традиційної Січі за зразком Запорізької. І лише у 1813 році у Верхньому Дунавці така Січ постала і проіснувала до 1828 року. В історії задунайського козацтва вона відома під назвою «Дунавецька Січ». За козацькою традицією тут жили тільки нежонаті козаки. Одружені з родинами проживали за її межами – у слободах.

Дунавецька Січ. Устрій. Вибори кошового. За усіма ознаками була дуже схожою на Запорізьку. Як і на Запоріжжі козацьке військо складалося із підрозділів під назвою «курінь». Кожний курінь мав свою назву. У Дунавецькій Січі їх, як і в Запорізькій, було 38.

Кількість козаків у куренях була різною, залежно від пори року, ситуації в країні чи планів султана. Під час війни у складі куреня могло налічуватися й більше сотні козаків.

1. Чому козаки покинули Україну?
2. Де оселились козаки за Дунаєм?
3. Чому і на яких умовах турецький султан дозволив козакам оселитися за Дунаєм?

*Меморіальний знак на місці існування
Дунавецької Січі*

А в мирний час козаків у куренях помітно зменшувалось. Особливо в літній період на Січі залишались козак переважно похилого віку. Інші ж, працювали на різних роботах – здебільшого на рибних промислах.

Козаки кожного куреня розміщувались у будівлі, яку також називали «курінь». Це не звичайний курінь, як тимчасове укриття від негоди, а традиційна українська хата, тільки помітно більша за своїми розмірами. Як і селянську хату, курінь будували із земляних вальків чи глини. Або дерев'яний каркас, обплетений хмизом чи очеретом, обмазували глиною. Дах вкривали очеретом. Значно скромнішим, ніж селянська хата українця, було внутрішнє убранство куреня. Тільки необхідне – довгий

Слобода Верхній Дунавець

Козацький курінь

стіл, широкі лави вздовж стін для відпочинку, замість килимів на стінах розвішана зброя: рушніці, пістолі, шаблі, ятагани. Біля куреня стояла повітка, клуня, інші приміщення господарського призначення, невеличка земельна ділянка – город, і навіть невеличкий садок. Тобто все, як у хазяйновитого українця. На цьому і закінчувалась схожість господарсько-побутового комплексу козаків з обійстям українського селянина. Все інше стосувалося безпосередньо військової справи.

Курені розміщувалися, щоправда, не навколо традиційного для Січі майдану, а по обидва боки вулиці, яка простяглася вздовж Дунавця – протоки, яка, разом з плавнями, захищала Січ із півночі і сходу. Зі сторони степу викопали рів. Створювати потужні оборонні споруди, як на Запоріжжі, потреби не було.

Якщо за фортифікаційними ознаками Дунавецька Січ мало схожа до Січей на Запоріжжі, то її внутрішнє облаштування мало більше подібностей. «Серцем» Дунавецької Січі була

невелика площа, де стояла церква. Козаки її назвали на честь своєї покровительки – Покрови. Тут знаходилась титарня – будівля для писаря, зберігання клейнодів – булава, бунчук, печатка, корогва. Неподалік стояв шинок. На площі відбувались різноманітні заходи, урочистості і головна подія – вибори кошового.

Кошовий отаман – головна особа у козаків. Він тримав у своїх руках військову, адміністративну і судову владу. Крім кошового отамана, обирали кошову старшину – військового суддю, писаря, осавула. Кошового отамана обирали на свято Покрови. Після обідні на майдан виносили стіл, клали хрест, євангеліє, хліб, грамоти, бунчук (у вигляді палиці з кулею або вістрям на верхньому кінці, під яким прикріплювалися китиці чи волосся з кінського хвоста. Використовувався як прапор чи військовий знак, який вказував місцезнаходження кошового на полі битви). Був у задунайців і байрак із червоного

кошовий отаман

сукна з білим півмісяцем і 6 зірками. Кожний курінь Дунавецької Січі мав свій байрак, пернач (булава з металевою головкою з гострими виступами. Ознака влади курінних отаманів і полковників), топуз (вид ножа, четверті три довжини, носили за поясом – можливо парадна зброя, подарована султаном). До столу підходив кошовий, цілував євангеліє, хрест, хліб і казав: «Спасибі вам, панове отамани, і вам, панове воїнство за хліб, за сіль і за панство. Я тепер вам не буду паном, вибирайте собі кого хочете». І товариство обирало.

Вибори кошового отамана

1. Чому козацьку Січ називали Дунавецька Січ?
2. Що таке козацький курінь?
3. Чим козацький курінь відрізнявся від української хати?
4. Як була облаштована Дунавецька Січ?
5. Як козаки обирали кошового отамана?
6. У яких сферах життя збереглись козацькі традиції і в яких вони змінювались?

Вбрання і побут козаків. Якщо в адміністративно-військовому устрої Дунавецької Січі бачимо чимало козацьких традицій, то в культурі українських козаків, зокрема в одязі, з'являється нове і нетипове. Причому, як у козаків, так і звичайних селян і навіть старшини. Селяни носили (принаймні так був одягнений Ананій Коломієць у 1881 році) чекмінь із сірого полотна (верхній довгий, іноді до чобіт, чоловічий одяг у талію зі складками заду), полотняні шаровари, постоли із свинячої необробленої шкіри. Не виділявся особливо своїм строєм і простий козак: широкі штани, заправлені у холяви чобіт,

Козак із списом

Козак з рушницею

суконний капаран (верхній козацький (у задунайських січовиків) одяг з відкідними рукавами). Навіть у зачісках простежується вплив тодішньої моди. Старі козаки носили чуби (оселедці) на поголених (бритих) головах, молоді почали розпускати свої чуби і стриглись під макитру.

Одяг кошового отамана хоча і був багатшим і дорожчим, однак мав суттєві відмінності від того, який колись носили кошові на Запоріжжі. У одного із кошових Дунавецької Січі була сива смушкова шапка з верхом,

викладеним позументом, елек, тобто турецька куртка замість жилету, капаран або антерев – верхня також турецька куртка із червоного сукна, сині шаровари підпоясані персидським поясом, чоботи.

Побут задунайських січовиків ще багато в чому облаштовувався за зразками старих козацьких традицій, хоча, звісно ж, з'явилися і певні новації. У літній період більшість займалася рибним промислом. Козаки об'єднувались в колективи, або наймалися до заможних рибальських

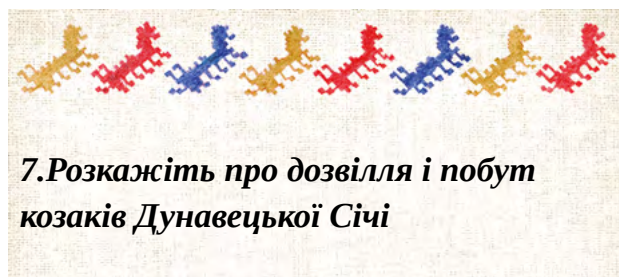
господарств. Часто власниками рибальських угідь були козацькі курені. У складі торгівельних валок відвідували козаки й Україну.

Лише в осінньо-зимову пору року козаки поверталися до своїх куренів і Січ наповнювалась повноцінним своїм життям. Курені перетворювались у місце жвавого обміну інформацією звідусіль, веселощами у різноманітних формах відпочинку.

Але потроху рівень активності знижувався і після Покрови і до Різдва життя входило в спокійне русло.

Та варто відзначити деталь, яка викликала інтерес у кожного, хто дізнавався про цю особливість козаків. Йдеться про підвищений інтерес до історії козацтва, історії України. Знання брали із книг, яких на Січі було багато, навіть існувала своя бібліотека. Ча-

сто товариство влаштовувало читання. Книги українською мовою, у тому числі і твори Тараса Шевченка, читали з великим задоволенням. Зберігались українські книги навіть у родинах. Однією із таких була родина Тимоша Коломійченка з Нижнього Дунавця. Тому не дивно, що на Січі існувала школа для дітей із навколишніх сіл. У ХІХ ст. українські школи діяли при монастирях і церквах, зокрема при монастирі Чилік поблизу Телиці, при церкві в Тульчі і навіть в слободах, як у Сфинту Георге (Катирлезі).

7.Розкажіть про дозвілля і побут козаків Дунавецької Січі

Українські поселення. Українських сіл (чи як тут кажуть «слобода») на час існування Дунавецької Січі було уже чимало. Спочатку переселенці, із міркувань безпеки, прагли оселитися поблизу Січі. Таку групу сіл, населення яких сплачувало державі податки, а у даному випадку адміністративно підпорядковувалось кошовому, називали «райя». До її складу входили Караорман, Мурігйол (Муругіль), Прислав, Пирлиця та інші. Кількість слобод зростала, адже звістка про козаків у Північній Добруджі швидко поширювалась в Україні. У цьому були зацікавлені самі козаки, оскільки добровольці з України поповнювали їх лави. Тому із-за Дунаю на батьківщину відряджали агітаторів, які хвалилися перевагами життя у Північній Добруджі. На виділених козакам землях переселенці могли господарювати на вигідних умовах. Перші 6 років податків не сплачували. Не були вони обтяжливими і в наступні роки. А через 20 років земля переходила у власність переселенців. А це досить значні ділянки – 10-15 десятин на родину у східній частині Добруджі. А в межах козацької общини і навколишніх поблизу Дунавецької Січі сіл, які входили до райї, користування землею не обмежувалось. Ніякого розподілу землі. Селяни брали її стільки, скільки могли обробити.

Тому бажаючих в Україні перейти Дунай виявилось багато. І не тільки серед молоді. Тисячі українців, інколи навіть цілими слободами, відправлялись у небезпечну подорож. Небезпечну тому, що царська влада

забороняла переселення за Дунай і карала за це своїх підданих. Так, за переховування «біглої людини» впродовж шести днів влада накладала штраф у розмірі 100 рублів за втікача. Наскільки це було жорстоке покарання можна судити з огляду на те, що приблизно в той час за пару волів давали 50-60 рублів, а чумацький віз мав ціну від 15 рублів. Та міграції посилювались, особливо після Бухарестського мирного договору 1812 року, за яким Бесарабія відійшла до Росії. На короткий час Дунай став кордоном двох імперій, а за Адріанопольським миром 1829 року до Росії відійшла територія дельти Дунаю між гирлами Кілійським і Святого Георгія, що значно покращило можливості переходу. Чисельність переселенців у 1820-1830-ті роки стрімко зроста і збільшувалась у подальшому. У 1857 році за 8 місяців було затримано 1753 людини, що намагалися переправитись на правий берег Дунаю. Велика кількість бажаючих сприяла навіть появі своєрідної форми заробітку. Групи, переважно із місцевих рибалок, розробляли і використовували складні схеми перевозу на човнах людей із України. Переправи знаходились у найвужчих місцях Дунаю, наприклад в районі Вилкового (сучасна Україна) і Переправи (сучасна Румунія). Чимало

Переправа на правий берег Дунаю

переходів через Дунай закінчувались трагічно. Окремі із них дотепер зберігаються в народній пам'яті. Одну із таких історій розповіла мешканка міста Тульча Валентина Батаке.

Це розказувала нам бабуса Катерина про своїх предків, і як вони попали у слободу Летя. «Може і 200 років тому, по синьому морі хвилі піднялися, неначе горби на степу, а ніч була світла, круглий місяць світив на небі і зірки блищали, неначе хотіли щось показати людям.

Один човен, повний із рибою, спішив до берега. Рибалки, які находились у човні, раді, гребли на бабайках, щоб доїхати швидше до міста Сулина, до їхнього дому.

– Братці! сказав один із них – потишенько, ану стійте не гребіть. Рибалки кинули бабайки і кругом стало тихо, тихо. Десь недалеко від них почули плач малої дитини.

– Братці, наче плаче мала дитина! сказав один із них.

– Ану тихіше, не гомоніть – сказав другий рибалка, – це тут не далеко од нас, прошепотів він, он видно човен пливе, але не видно нікого, і нема бабайок, і не видно людей там, дивувався він!

– Давай, будем тікати, сказав один із них, це не хороше діло – щоб сам човен по морі шатався!

А нема вже куди тікати, бо вже видно великий чорний човен, напов-

нений наполовину водою, вже приліпився прямо, до їхнього човна. У човні двоє дітей маленьких – хлопчик і дівчинка. Рибалки дивились і дивувались. Ой, господи, милостивий! Перехрестився один із них, що ж це таке, люди добрі? Із човна, на його дивились двоє оченят, смутні і перелякані. Маленький хлопчик – років сім – тримав на руках маленьку дитину, яка жалісно плакала.

– Що з вами, діти, спитав рибалка, – Де ваші батко і мати? А діти мовчали, як риба. Тільки пізніше, рибалки дізналися від малого хлопчика, що батько і мати наказали їм не говорити ні з ким. Два дні тому батка і матір забрали, а човен пустили без бабайок. Діти спали, вкриті очеретом і папурою.

Рибалки забрали дітей із човна, який уже наповнився водою, налягли на бабайки, щоб швидше відійти подалі.

Ті самі рибалки, котрі найшли дітей, привезли їх у Сулину, залишили дітей на базарі; може хто знайдеться з добрим серцем, та візьме діточок, сказали вони. Рибалки розказували на базарі, як знайшли дітей у човні і всі дивувались. Один купець із Катирлезу взяв хлопчика, а дівчинку не хотів. Вона дуже плакала за своїм братиком. Добрі люди нагодували дівчинку і вона заснула. Настав вечір, одна пара людей із слободи Летя зібралися додому. Як підійшли до свого човна, здивувались. Хтось положив сироту-дівчинку у їхнім човні. Ну, що ж, чоловіче, сказала молода жінка, така наша доля – візьмем її.

– Ой, господи, жінко, у нас є ще троє дома, нащо вона нам?

– Не треба так говорити, відповіла жінка, де їдять троє, буде їсти і четвертий.

– Ну, нехай буде так, як ти хочеш – сказав він.

Приїхали вони до дому в слободу Летя, а в селі вже всі дізналися про сиротинку. Вся слобода говорила про це чудо, як Бог оберігав цілих два дні тих діточок самих у човні.

...А в селі Летя жив один козак багатий, полюбив Василю. Гарна, розумна і праворна дівчина. Вона була сирота, її виростили бабуся і дідусь, вони були бідні, але чесні люди. Повінчали їх, все було добре в їхній хаті, тільки пройшли вже три роки, а Бог не давав їм дітей. Василя, як почула за то чудо, що привезли маленьку сироту, стала на коліна, і попросила тих людей віддати сироту їм. Дали Василю дівчинку і домовились, що хрестити будуть вони. Так і було».

...Семен і Василя – це мої прадіди – виростили сироту і назвали її Катерина – це моя бабуся – мати моєї мами. Вже давно нема її на світі, а я її все помню і згадую як вона вчила нас малих співать і калядувать. У бабусі Катерини і дідуся Гаврила народилась дівчинка. Її назвали Зая, це була моя мати. Вона вийшла заміж за Саву Бурка і дав Бог їм семеро дівчат і одного сина, а я найменша серед них. Перелік таких історій можна продовжувати.

Заселення українцями Північної Добруджі відбувалося в два етапи. На першому – 1775 – кінець XVIII ст. – більша частина переселенців осіла південніше дельти Дунаю в районі Сулини. Цьому є свої пояснення

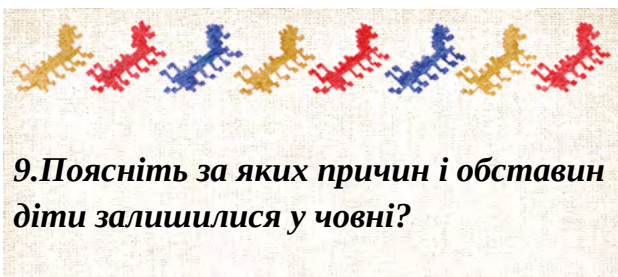
Слобода Верхній Дунавець

– присутність осілих раніше у дельті некрасівців, які вбачали в українцях потенційних конкурентів у рибальстві. Достатньо велику кількість українців не просто було розселити у дельті. Далось взнаки і те, що українці, як традиційні хлібороби, все ж більше цікавились рівниною.

На другому етапі, особливо після припинення існування Дунавецької Січі у 1828 році, чимало українців переселяється за захід в район Тульчі і далі на захід до Ісакчі.

Українці розселялись від Чорного моря, дельти, по течії Дунаю, майже до Сілістрії. Це поселення Карорман, Катирлез, частково Сулина, Стара Кілія, Леті, Кишла, Сомова, Наркиш, Ісакча, Телиця, Тростяник, Муругіль, Майданка, Цифірка, Таїц, Циганка, Дунджа, Чукурова інші.

Суто українські за складом населення слободи, чи у яких українці чисельно домінували, нічим не відрізнялись від тих, що в Україні: звучала українська мова, українські народні пісні, під час релігійних і календарних свят колядували і щедрували українською: за українськими обрядами справляли весілля, хрестини. Українська мова була настільки поширеною, що в кінці XIX ст. в Тульчі важко було знайти людину, яка б не

9. Поясніть за яких причин і обставин діти залишилися у човні?

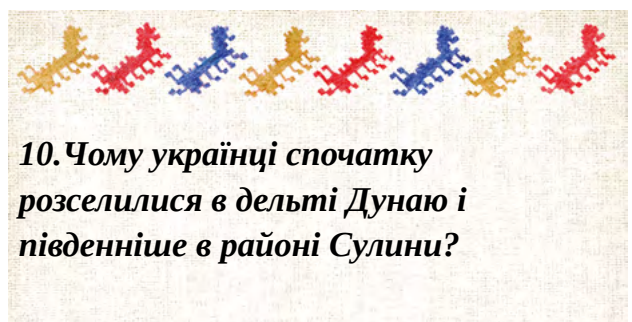

Житло українського селянина

розмовляла українською чи не розуміла руснацьку – так тоді називали українську мову. Українська магала (частина поселення) навіть у Тульчі вирізнялась серед інших. Ось як написали про це в кінці XIX ст. «...утопаючи у вишневих і абрикосових садах руснацька (українська – авт.) «магала» Тульчі з першого погляду дає відчуття глядачеві, що він знаходиться в Україні, мовби над Дніпром». Українськість народної архітектури відзначали й в інших слободах: «...біленькі, чистенькі хати, «причілками» на вулицю, ті ж солом'яні або очеретяні «стріхи»... ті ж сплетені із верболозу «хижі», «повітки» і «кошари», ті ж зелені садки і квітники із незмінними яскраво-жовтими повняками і чорнобривцями, навіть ті ж гірлянди із

яскраво-жовтої кукурудзи чи червоного перцю під «стріхами» над вікнами», як у нас в Україні».

Українці називали себе «руснаки». Так називали їх і сусіди. Ще й сьогодні в українських слободах Північної Добруджі, як, до речі, і на півдні України, літні люди частенько називають себе «руські». Ця середньовічна самоназва українців у різних варіантах тривалий час побутувала на теренах України і за її межами.

10. Чому українці спочатку розселилися в дельті Дунаю і південніше в районі Сулини?

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Хліборобство. Козаки, як і селяни, займались господарською діяльністю. Вирощували зерно, розводили корів, овець на м'ясо, для молока і вовни. Займалися ремеслами (виготовлення продукції в домашніх умовах на продаж) і промислами (виготовлення продукції в домашніх умовах для задоволення потреб родини), рибальством і полюванням.

Українець – традиційний землероб, який успадкував і розвивав знання і досвід своїх попередників – зокрема, населення давньої землеробської культури Трипілля-Кукутені, що існувала на теренах сучасної України і Румунії в IV-III тис.до н.е. Тому куди б не закинула доля українця, він намагався насамперед вирощувати хліб. Так, в Телиці майже кожна родина мала по парі волів і коня, 5 голів великої рогатої худоби і стільки ж овець, виноградник, тютюнову плантацію і поле зернових культур – пшениці, жита, вівса, ячміння, кукурудзи.

Орна земля ділилася, як правило, на дві частини, що знаходилися в різних місцях. Такий поділ зумовлений давньою агротехнічною системою вирощування зернових, адже ділянка, що вже дала врожай, наступного року має «відпочивати». За необхідності розчищали ліс для нових ділянок землі. Сіяли жито, пшеницю, ячмінь, кукурудзу, овес тощо. Значних ужиноків не досягали – збирали лише 600-700 кг пшениці з гектара, але цього було досить, щоб бути з хлібом.

Орали плугами, до яких запрягали волів чи коней. Робили це з осені, «щоб солома, яка пішла під землю, загноїлася». Кинуте по ріллі зерно волочили боронами, що їх теж тягли воли чи коні.

Навесні сіяли папушою (кукурудзу), соняшники, ячмінь, овес для коней. У Верхньому Дунаві і Нижньому Дунаві, за переказами, те, що виросло, серпами не жали. Можливо тому, що недостатня кількість опадів позначалась на рості зернових і вони не росли густими й високими. Тому все йшло під косу. Снопів не в'язали, а просто скидали в копи і тягли їх волокушами, накинувши мотузку через плече, до гарманів. Навіть у Караормані, де піски також мало сприяли хліборобству, жито росло досить густим і високим, його жали серпами і в'язали у снопи, складаючи наперехрест у куржуни (копиці).

У маловрожайні роки теж косили косами. Збіжжя для обмолоту звозили возами, які називались клітками. Щоб заповнити гарман, треба було привезти три клітки (вози) збіжжя. Гарман (у Караормані – один на 2-3 господарів, а заможні селяни мали власні) робили на городі, або на вільному місці. В степових слободах для цього возили глину, розгортали її по всій площі майданчика (у Караормані скидали ще й горішний шар і трамбували бутуком (гарманкою). Поливали водою, засипали соломкою і знову трамбували. Висохнувши, гарман ставав придатним для гарманування (молотьби). В центрі його вкопували стовпа, до якого прив'язували коней, впряжених в гарманки (волів для гарманування в такий спосіб не використовували). Коні ступали по розстеленому збіжжю за годинниковою стрілкою. З кожним обертом круг стовпа мотузок коротшав і кінць з гарманкою підступав до центру, рівномірно вимолочуючи розстелене. По тому починався

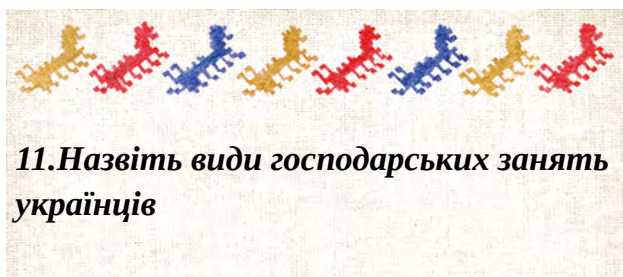

Гарманування збіжжя

рух проти годинникової стрілки. Після цього соломку перевертали, і молотба тривала. Вона була якісною, а втрати – мінімальними.

Обмолочене зерно згрібали до стовпа і віяли в такий спосіб. Розстелювали пласу (сітку), над якою лопатою підкидали зерно. Падаючи з висоти 1,5 – 2 м., частина полови і соломи одвіювалась вітром, частина знову осідала поверх пласи, а чисте зерно падало крізь сітку вниз. Згорнувши сітку, згрібали чисте зерно.

Зберігали його зазвичай на горищах, за потреби возячи до млина.

11. Назвіть види господарських занять українців

Скотарство. Якщо землеробство без істотних особливостей розвивалось у традиційному для українців руслі, то скотарство, зокрема форми утримання тварин, мало свої місцеві ознаки. Так, на відміну від степу, де скотарство мало чим різнилося від традиційно українського, скотарство дельти розвивалося своїм шляхом. Тут зустрічаються як суто степові форми розвитку, так і притаманні лише районів дельти.

Особливо це стосується вівчарства. Однією з його форм на суходолах дельти є утримання тварин по так званих кишлах, яких не будують, наприклад, у Телиці і мало у степових районах у Нижньому Дунавці і Верхньому Дунавці.

Кишло – місце для овець поза межами слободи. Тут ставили хату, допоміжні приміщення, загін для тварин,

частково перекриваючи його (для захисту від дощу та сонця) та загороджуючи з одного боку очеретом од вітру.

Кишла уряджували собі, як правило, люди заможні. Коли вівчарство ставало в них основою господарства, вони (тоді частенько разом з родиною) перебирались до кишел. Іноді власник наймав чабана, який виконував усі роботи, пов'язані з вівчарством (догляд тварин, стрижка та доїння овець, переробка молока тощо).

Іншу форму випасу й утримання використовували селяни, які не мали великої кількості овець. Так у Катилезі (Сфинту Георге), де більшість людей розводила овець переважно для вовни, а не для молока, гуртом наймали чабана.

У Верхньому Дунавці чабани доглядали селянські отари, зібрані з 2-3 овець від кожного господарства. Тут також заможні господарі мали власних чабанів. Сільські пасовища і власники кишел, і селяни використовували разом. Практикували також випас овець без нагляду.

Аналогічні системи випасу тварин спостерігаються і в Крішані. Тут також селяни, які мали багато овець, створювали спільну отару і наймали чабана. Щовечора отара поверталася в слободу.

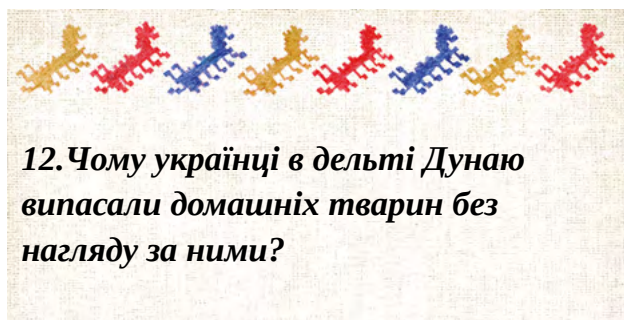
Без догляду більшу частину року в

плавнях перебувала велика рогата худоба. Корів майже не доїли, крім тих, що самі приходили до оселі, бо мали телят. Але молока надоювали дуже мало – близько 3-х літрів увечері чи вранці. Рідко хто доїв корову двічі на день. Узимку велику рогату худобу годували спічаком (молодим очеретом). Його на корм заготовляли тоді, коли серцевина очерету переставала розтиратись у руці.

У Крішані також чимала кількість домашніх тварин (вівці, кози, корови, коні, свині) більшу частину року ходила плавнями самопаски. Такій формі утримання худоби сприяла ізольованість сіл, брак суходольних сполучень. Але і в «доступних» слободах, скажімо, як у Верхньому Дунавці, Нижньому Дунавці такої форми випасу не цуралися.

Тварин на вільному випасі розрізняли, як кажуть у Караормані, по «знаках». За кожною родиною закріплюють певний знак, що ніколи не змінюється і переходить у спадок. Знаки мають форму дірки, трикутника тощо. Ставлять їх на вуха тварин, надрізуючи ножом, пробиваючи шилом, чи якимось іншим способом.

Якщо телятам і вівцям позначають вуха, то коней таврують. Тавро (його ще називають «дамга», чи «тамга»), має подобу монограми, складеної, як правило, з перших літер прізвища та ім'я власника. Часом тамга складається з трьох літер, коли до імені власника додавали ще й ім'я його батька. Тавро робили з грубої дроти-ни, що на одному кінці мала ручку, а на другому «печатку», тобто монограму. «Печатку» розпікали і прикладали до кінського стегна.

12. Чому українці в дельті Дунаю випасали домашніх тварин без нагляду за ними?

РЕМЕСЛА І ПРОМИСЛИ

Ткацтво. Якщо рибальство, землеробство і скотарство можна вважати основними видами господарської діяльності переселенців, то одним з допоміжних було ткацтво, а рушник чи не основним його продуктом. Археологія, як і писемні джерела, не дає нам достовірних фактів щодо часу появи рушника, але є підстави вважати, що він з'явився з виникненням ткацтва у неолітичну добу. У Нижньому Подунав'ї відбитки тканин зафіксовані на стінках керамічного посуду культури Гумельниця (IV тис. до н.е.), у похованнях під курганами (III тис. до н.е.) знайдені відбитки орнаментів з підстилок, на які клали небіжчиків. З тих пір рушник – необхідний атрибут нашого побуту.

Рушники ткали з різних ниток – конопляних, бавовняних, лляних та шовкових – залежно від традиції, успадкованої від дідів-прадідів, чи запозиченої від сусідів.

Поширеним в українців Нижнього Подунав'я в Румунії було ткання рушників з шовкових ниток. Добували їх з шовкопрядів ще в першій половині XX ст. в домашніх умовах. Виробництво рушників пов'язане з шовківництвом – нетрадиційним для українців. Крім рушників, українці з шовку мало що виготовляли. Хіба що шили з нього (небагато) пошивки, іноді й простирадла. Шовк добували од шовкопрядів, чи, як їх називають у Телиці, гіндаків, яких розплоджували в домашніх умовах. Добірні (браві) кокони шовкопрядів представляли навесні на підвіконня проти сонця. З коконів з'являлися метелики. Вони відкладали яйця, з них вироста-

ли личинки, а згодом і кокони (гогоші). Кокони кидали в окріп і поміщували чимось ворсистим, щоб зачепити, нитку. Її витягували з кокона і, щоб вона не переплутувалась з іншими нитками, пересипали кукурудзяним борошном. Коли нитки висихали, їх змотували на мотовило чи в клубки.

Хоча промислове вирощування шовкопрядів тривало в дельті майже до 90 років XX ст., виробництво шовку в домашніх умовах для власних потреб по Другій світовій війні припинилося. З ним поступово зникло і шовкове ткацтво як вид домашнього ремесла.

Ткали рушники на верстаті. Їх виготовляли майже в кожному селі, де займались ткацтвом і в українських, румунських, селах вони мало чим різняться.

Виробляли полотно, рушники, рядна, дорожки (пілки), сукно, килими тощо. Задля сукна, ряден та килимів, власне, й держали овець.

Крім виробів для облаштування житла, ткали полотно, рушники, прикрашені різнобарвними квітковими орнаментами. Олена Добрака й Марія Іванович із Катирлезу згадують, що з вовни ткали пілки, рядна. У Караормані виробляли «прустині» (килими), «коверти» для ліжок (рядна), або, як їх називають у Телиці, – «ковертури».

Ткацькі вироби, що збереглися до наших днів, мають кілька місцевих назв: коверта, ковертура, ковор, налавник, наламник, рядно, доріжка.

Прустині чи коверти прибивають до стін переважно над ліжком. Завдовжки вони 2-4 м, завширшки близько 1,2-1,5 м.

Зазвичай ткацькі вироби заповнені різноманітними візерунками. Вони не

тільки прикрашали рушник чи килим. За давніми повір'ями українців знаки і символи у вигляді геометричних і рослинних мотивів оберігали людину і житло від негараздів, сприяли добробуту родини. Тобто, у вишитих чи витканих знаках і символах закодовані формули магічного змісту. Вони мали забезпечити позитивний результат повсякденної діяльності, оберігати в дорозі, на чужині, забезпечувати мир і спокій у родині. Оберегами вважали ідеограми життєдайних Сонця, Землі, води, засіяного поля тощо. У так званому «трипільському ромбі» – ідеограмі засіяного поля – закодована інформація про давню землеробську практику, знання про циклічність року (чотири частини ромба – чотири пори року, чотири сторони світу). Він символізує магію запліднення, родючості, виконує функцію оберега. Вважали, що обереги мають надприродну силу, здатну захищати власників цих предметів від всіляких негараздів – злих сил, біди і нещастя.

Все це відображено на рушниках українців, румунів, молдован Нижнього Подунав'я.

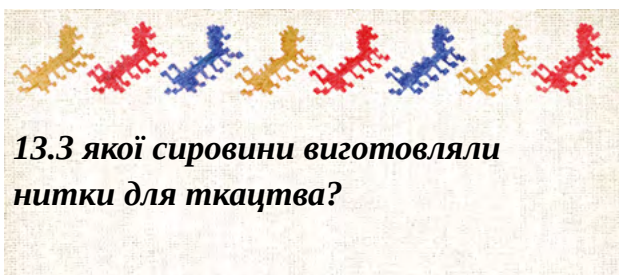
Візерунки на виробх виконували із різнобарвних ниток, а найпоширенішим мотивом рослинного орнаменту є троянда, ягода з листям. Саме таку різнобарвну орнаментику – до п'яти кольорів (червоний, жовтий, зелений, блакитний, рожевий) мають рушники,

вироблені з шовкових ниток, тоді як килими – мали до восьми кольорів з відтінками. Орнамент, зазвичай, – на кінцях рушників і є комбінованим, тобто складається з горизонтальних вузьких смужок чи геометричних фігур іншого від тла кольору. Буває по декілька смуг, переважно мережаних. Кінці деяких рушників мають світло-жовтий колір, а середину – білу.

Орнамент на рушниках переважно рослинний. Це – три-чотири троянди на три кольори із зеленими листочками. Вишивають, якщо це орнамент нетканий, одним рядком між описаними смугами. Деякі рушники, крім ряду троянд, мають ще й рядок, утворений з комбінації квітки та двох гілочок.

СИМВОЛІКА І СЕМАНТИКА ОРНАМЕНТИКИ РУШНИКА

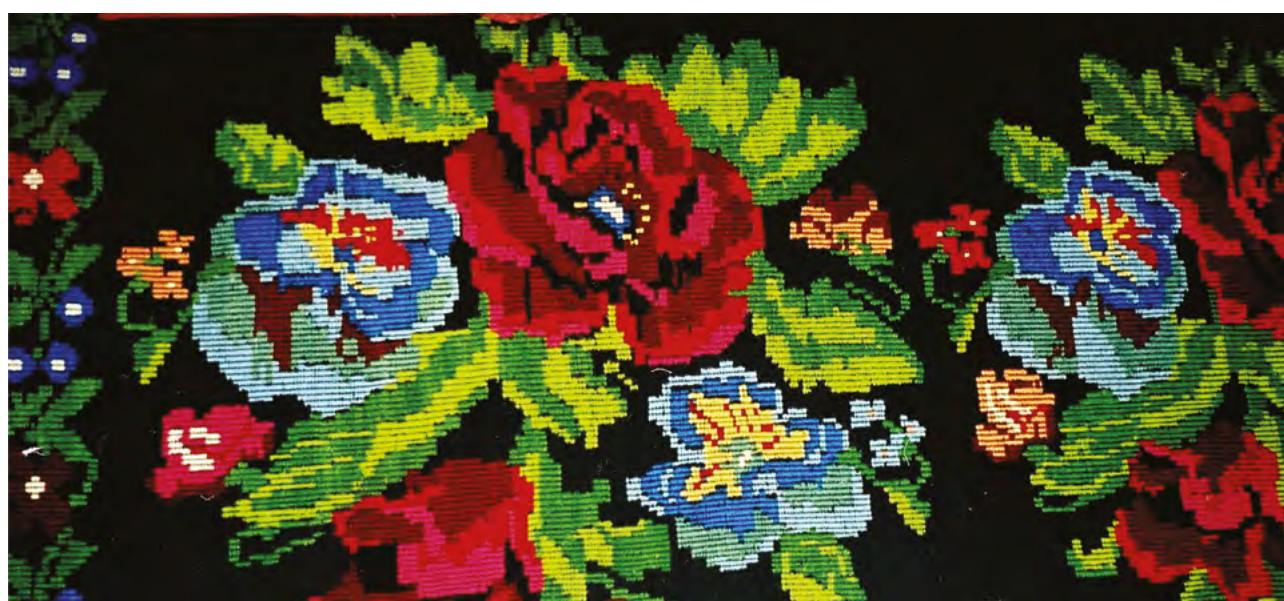
В орнаментиці рушника міститься величезний пласт інформації про глибину народної традиції, зародження і еволюцію космогонічних уявлень, етнічну історію, історію взаємин з носіями різних культур. Рушник – це символ шляху. На рушник (або шматок ткани матерії – крижмо) приймають новонародженого, що прийшов з іншого світу, рушником зв'язують руки молодих на весіллі, і вінчають на рушнику, щоб у щасті і добробуті пройшли шлях подружнього життя, рушниками стелять дорогу на кладовище і спускають домовину на рушниках – шлях душі небіжчика до неба. Рушник, в сукупності з його рослинною, зооморфною, атнропоморфною орнаментикою виконує функцію зв'язуючого ланцюга, посередника між людиною і Богом.

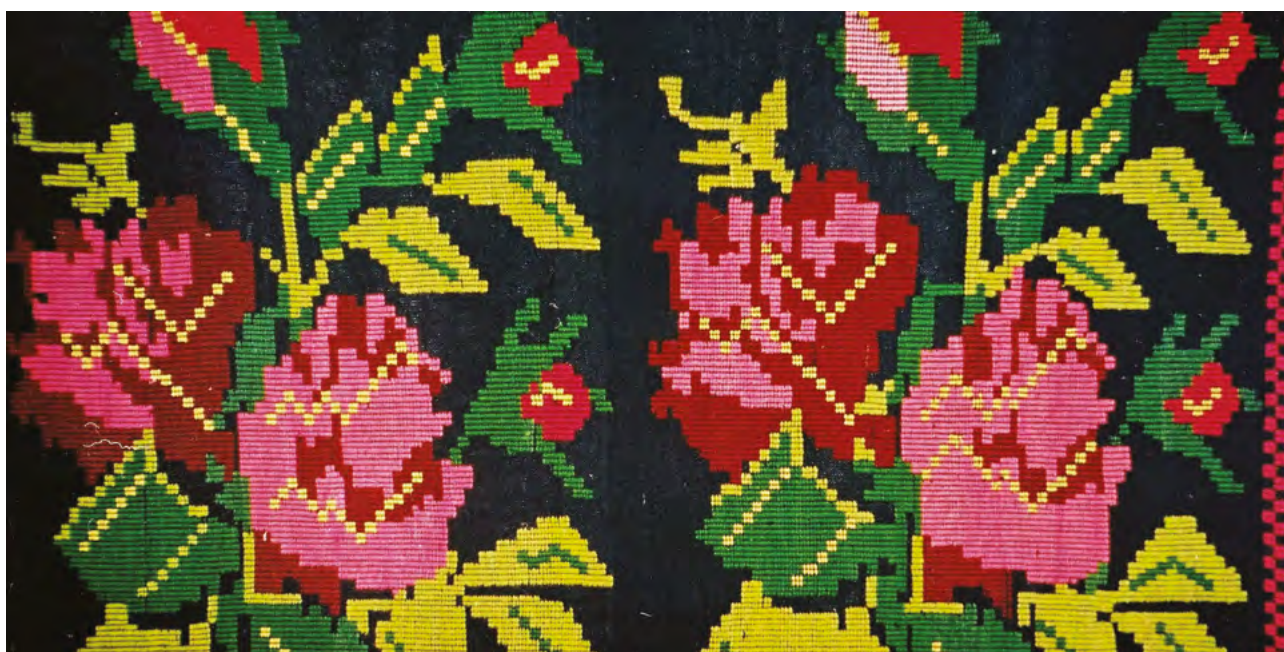
**13.3 якої сировини виготовляли
нитки для ткацтва?**

Килим. Слобода Мурігйол

Килим. Слобода Караорман

Килим. Слобода Караорман

Рушник. Слобода Караорман

Рушник. Слобода Верхній Дунавець

Рушник. Слобода Караорман

Рушник. Слобода Верхній Дунавець

Рушник. Слобода Сфинту Георге

Рушник. Слобода Сфинту Георге

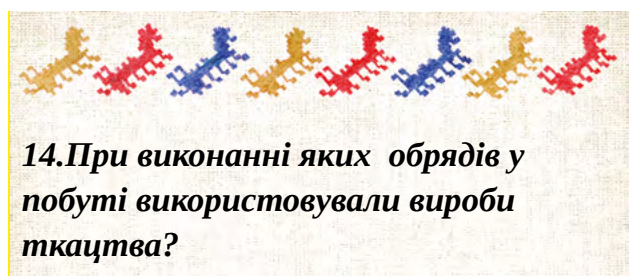
Більшість свят календарних чи родинних не обходились без рушника. Обрядова функція зберігалась за ним до середини XX ст. І навіть у другій половині, особливо у родинній обрядовості, рушник не втратив значення важливого атрибуту.

Рушник використовували як оберіг оселі, ним зустрічали гостей, з ним відряджали в дорогу, без рушника не обходились на хрестинах, весіллі і похоронах.

Орнаменти рушників поділяються на геометричні, рослинні, зооморфні інші.

Найдавнішими за часом є **геометричні**. Геометричні орнаменти відомі з часів верхнього палеоліту і успадковані чи не всіма народами світу. За давніми уявленнями Бог діяв по геометричним лініям, тоді як нечиста сила нездатна їх (ламані лінії) здолати. Ромбо-меандровий орнамент доби палеоліту став основою композицій візерунків зокрема на посуді культури Трипілля-Кукутені (VI–III тис. до н.ч.). і сьогодні вони відомі нам у традиційних вишивках, тканих виробах, одязі.

Найпоширеніші символи в орнаментіці репрезентованих рушників – це квадрат або ромб, коло, трикутники, спіралі, зірки, ламані чи хвилясті лінії. Останній мотив має назву «безконечник». Він міг бути утвореним і з прямих чи гострих кутів, що складаються

14. При виконанні яких обрядів у побуті використовували вироби ткацтва?

в безперервну лінію – символ безперервності життя і циклічності часу.

Один з елементів безконечника, який часто зустрічається окремим зображенням, є S-подібна спіраль – символ Вічності чи Вічності Бога.

Вказані мотиви – основа орнаментальних композицій рушників і килимів українців і румунів правого берега Дунаю, українців і молдован на лівому березі ріки.

Рослинна орнаментика представлена кількома мотивами – ідеограмою «світове дерево» чи «дерево життя» та близькими до реалістичних зображеннями троянд, ягід і плодів. «світове дерево» репрезентоване у двох варіантах – схематизованому зображенні дерева і більш пізній модифікації – «вазон» – рослини у посуді. У повір'ях східних слов'ян «світове дерево» – відображення триярусної будови Космосу – підземний світ (коріння), земний (стовбур) і небесний (крона), життя душі в підземному світі (до народження), на землі і на небі після смерті. Це образ безсмертя, нескінченності життя. Воно об'єднує минуле, сучасне і майбутнє.

Зооморфні, орнітоморфні мотиви в рушникових орнаментах не вирізняються розмаїтістю зображень птахів і тварин. Вони відтворюють давні погляди на походження світу, природи, людини. Адже людина не відокремлювала себе від навколишнього середовища, всесвіту, усвідомлюючи себе його часткою. В уявленнях людей птахи, на відміну від людини, здатні бути скрізь – на землі і на небі, «у цьому світі» і «на тому світі», де душі померлих. Тому вони знають більше людини

і можуть більше людини. У міфології птахів поділяють на «чистих» і «не чистих». Не чисті – ворони, сороки, галки, сови, сичі, яструби, шуляки – сповіщують про смерть, хвороби і нещастя.

Чистими птахами вважали птахів творців Світу, тих, що сповіщали про прихід весни і тепла. Вважалось, що вони приносили добробут і щастя. Серед них качки, голуби, кури, ластівки інші.

Як правило орнітоморфні зображення складали частину композиції. Птахи різних видів, залежно від ідеї, структури композиції, розміщувалися на тлі полотна, утворюючи орнітоморфний ряд, чи розміщувались, наприклад, на верхівці «вазонка» чи «світового дерева», з боків основного зображення.

Бачимо зображення коней. Українці вірили, що «злі духи» бояться коней, тому їх образ вишивали на рушниках, а фігуру на фронтонах дахів жителів українці називають «коньок». Ймовірно, назва походить саме від зображення цієї тварини.

Окрему групу складають рушники з комбінованою орнаментикою, виконаною в різні періоди. Це вироби з витканими на верстаті орнаментами, до яких згодом додавали нові мотиви здебільшого рослинного характеру – вишиті технікою «хрестик» троянди.

В обрядовій практиці населення Нижнього Подунав'я рушник поступово втрачає роль важливого атрибуту. В середині ХХ ст. його ще використовували у весільній обрядовості. Але й сьогодні рушник являється одним з виразників етнічної ідентичності українців.

Матульчики за роботою

Рибальство. Новим і одним з основних напрямків господарської діяльності для багатьох українських сіл дельти Дунаю стало рибальство. Запорожці добре знали на ньому ще вдома. До того ж рибальство не обмежувалось самим лише виловом риби. Існувала потреба повсякденної її переробки та вигідного збуту. Все це вимагало нових знань, навичок, спеціальної підготовки, що створювало неабиякі випробування. Та згодом рибальство для сіл дельти Дунаю стало головним засобом життєзабезпечення. Воно дало українцям достаток, і водночас істотно змінило національну кухню.

Рибальство було морським і прісноводним. Морським займалось населення приморської зони, наприклад мешканці Катирлезу (Сфинту Георге), прісноводним населення дельти Дунаю.

Винятково рибальством у XIX ст. займались українці Катирлезу (Сфинту Георге), острова Летя, більша частина караорманців. Це була колективна праця. У козаків-січовиків рибальським колективом був курінь, селяни ж створювали свої рибальські артілі. Такі об'єднання називали кармашниками* заводами, які згодом перетворилися у приватні. Кармашний завод – підприємство з розподілом праці, де кармашники безпосередньо займалися

*назва походить від знаряддя лову білуги, севрюги, осетра, стерляді – кармака – довгої просмоленої мотузки з прив'язаними до неї крючками.

Український селянин

ловом риби, свою роботу виконували різальники, солільщики, кухарі. Всі вони впродовж сезону проживали в кірганах – плетених із лози чи очерету шалашах, в якому обробляли і солили рибу. Очолював артіль отаман, допомагав йому карлаш.

Більш різноманітне прісноводне рибальство. Рибу, переважно із роду коропів, ловили не тільки в гирлах Дунаю, а й в численних заплавах дельти. Використовували для лову риби єрики – невеликі природні та здебільшого штучні протоки, які з'єднують лимани, озера з рікою. На єриках будували гарди – перегородки із лози. Весною риба через єрики заходила для нереста в лимани, а восени поверталася до річки. Перегородивши вихід єрика гардом, рибалка виловлював чимало риби. Лю-

Риболовецька артіль

дей, що рибалили на єриках, називали гардаджі.

Ловили рибу матулою – великим неводом для лову риби в лиманах і озерах, вентером та іншими знаряддями. З індивідуальними та нескладними знаряддями могли працювати від однієї до шести осіб, тому дрібним рибальством в дельті Дунаю займалися практично скрізь.

15. Які в українців дельти Дунаю існували рибальські артілі?

16. Дайте характеристику рибальським артілям

17. Розкажіть про способи лову риби українцями в дельті Дунаю

Мисливство. Дельта Дунаю вирізнялась розмаїттям звірів і птахів. Олені, дикі кабани, кози, не кажучи вже про незліченні зграї диких гусей, качок, лебедів, пеліканів – все це було об'єктом полювання і суттєвим поповненням місцевої кулінарії. Козаки ходили на полювання куренями, як і селяни, об'єднавшись, у сезон максимально використовували цей дар природи для покращення свого харчового раціону і навіть фінансового стану. Були серед них і такі, що зробили мисливство основним своїм заняттям, особливо у несприятливий для рибальства зимовий період.

Мисливці користувалися рушницями, капканами різноманітних конструкцій і призначення. Здобич продавали перекупщикам, або самотужки вивозили до Браїли, Галацу.

Кірган на Дунаї

Деревообробка

Одним із видів домашніх ремесел була деревообробка. Однак, навіть у Караормані, що лежить поблизу лісу, де росло чимало дерев м'яких порід, а також дубів, сьогодні мало що виробляють із дерева. Зате вироби, що збереглися до сьогодні свідчать: деревина мала широке застосування. Йдеться про предмети домашнього вжитку, насамперед скрині (їх називають сундуками). У слободах поблизу Караорману вони майже однотипні. Це великий дерев'яний ящик із плашким віком (покришкою), виготовлений з гладесенько обструганих дощок. Поверхню скринь фарбували на один колір і часом розмальовували іншими. Переважали візерунки з квітів. Жодна

дівчина не віддавалась, не маючи такої скрині.

Крім скринь виробляли столи, лави, стільці, мисники, на яких виставляли найкращий посуд.

Але найдужче дбали про такий виріб з дерева, як човен. Для цього потрібні були спеціальні знання і висока майстерність. Їх роблять і сьогодні. Один з відомих майстрів у Караормані – Денис Терентій.

Рибальські човни тут називають лодками. Виготовляють їх з дерева кількох порід. Скажімо, кіль і ребра (основа човна) – їх тут називають тагунами, роблять тільки з дуба. Остов човна обшивали дошками (вже не дубовими) і, проконопативши, тричі вкривали так званим катраном – стій-

Майстер Денис Терентій. Слобода Караорман.

ким до води розчином чорного кольору. Щоб човен був надійним і легким на ходу, майстри дотримувались багатьох, на перший погляд, малозначних секретів. Так, наприклад, киль у середній своїй частині мав бути опуклим. Якщо про це не подбати, човен втрачатиме швидкість. Ретельно доглянутий і щороку катранований човен слугує 20–30 років.

Розміри посудини залежали від її призначення чи бажання власника. Човни могли мати від 5 до 20 – 22 тагунів. Такий, що на 5 тагунів сягав удовж 13 метрів, 6 тагунів – 14 метрів. Човни на 20 і більше тагунів, відносили вже до морських. Борти в них робили з ялинових дощок. На правому і лівому бортах закріплювали так звані бички, до яких закладали бабайки (весла). Такий човен виготовляли за 1 – 2 тижні.

Крім човнів, виготовляли не менш важливий транспортний засіб – вози. Вони нічим не відрізняються від широко застосовуваних в Україні, зокрема на Поділлі. Навіть назви деталей та вузлів ті самі. Так, у кожного воза були голоблі, штельвага, орчики, ручиці, драбини (для перевезення сипких вантажів їх замінювали на довгі дощані ящики, що подекуди мають назву безтарок), розвору, насад – дерев'яний брус поверх осі, спідняк. Не змінилися також назви упряжі – посторонки, хомут, кантар, вуздечка, віжки тощо. Чотириколісні вози як у Караормані, так і в інших слободах дельти Дунаю досить однотипні. Призначені здебільшого для перевезення сипучих вантажів. Коли ж заходить потреба возити сіно чи кукурудзиння на спідняк воза приладнують бендю-

Риштування для воза. Слобода Караорман

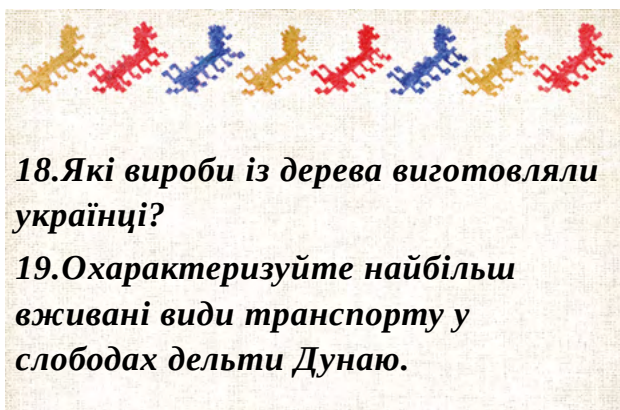
Віз (шерета). Слобода Караорман

гу – видовжену конструкцію, яка не мала вертикальних бортів і складалася з одного лише дна – риштування.

На свій спосіб робили караорманці і колеса. Обіддя не гнули, а вирізували з частин дерева, переважно з ясеня. До кожної частини прикріплювали три шпиці, які другим кінцем входили у бутук (ступицю). Колесо складалося з трьох таких частин, рідко коли з чотирьох.

Крім чотириколісних, були вози двоколісні. Їх називають шерети. Запрягають до них переважно магарів (віслюків).

Як бачимо, господарство українців у Дельті складалося з різних видів діяльності. Таке господарство називають комплексним. Воно розвивалося під впливом специфічних природних умов. Істотного коригування, або й цілковитої зміни пріоритетів зазнали, зокрема, такі традиційні види, як землеробство і скотарство. Так, хліборобство, наприклад, у Караормані, хоч люди працювали щиро, не було врожайним, і по якомусь часі (треба сказати досить тривалому – поки була змога підтримувати його навіть за умов невисокої рентабельності) підупало. Збереглося лише в степових районах.

18. Які вироби із дерева виготовляли українці?

19. Охарактеризуйте найбільш вживані види транспорту у слободах дельти Дунаю.

НАРОДНА КУЛІНАРІЯ

Переселення українців в Північну Добруджу викликало певні зміни і в системі харчування. Серед причин, що вплинули на традиційну кухню, чи не основною є довкілля, в якому опинилися переселенці, і в якому намагалися виробити оптимальні форми господарювання, максимально використовуючи навколишні природні ресурси.

Те, що в нових умовах традиційне харчування українців зазнало змін – явище цілком природне. Більшою мірою відчутні такі зміни в українських слободах дельти Дунаю, меншою – в рівнинній місцевості.

Якщо в системі харчування рівнинних районів Північної Добруджі збереглося більше традиційних хлібо-м'ясо-молочних страв, то в Дельті основою життєзабезпечення стала риба і рибні продукти. Спеціалізація харчування в окремих слободах стає настільки виразною, що дає привід для виникнення відповідних прізвиськ. Скажімо, мешканців Сфинту Георге (Катирлез), переважна більшість яких займалась рибальством, караорманці прозивають «кішманами». Кішмани, за місцевою назвою – це внутрішні органи осетрових риб. Їх кладуть у борщ, вживають з картоплею. В Караормані теж чимало рибалок, але караорманці не гребують ще й городництвом і вирощують, серед іншого, гарбузи, що їх місцеве населення називає кабаками. З кабаків готують різноманітніші страви, тому караорманці дістали од мешканців Катирлезу прізвисько «кабаки».

Для того, щоб точніше уявити наскільки страви українців Північної Добруджі зберегли в собі традиційного чи зазнали істотних змін, наведемо кілька рецептів страв з декількох слобід.

Найуживанішими зі страв є борщ. Його варять з моркви, цибулі, квасолі, буряку, картоплі, капусти.

Суп – це страва з моркви, цибулі, картоплі та домашнього чи купованого тіста (макарони).

З борошна печуть плачинди, пиріжки з квасолею, капустою, картоплею.

Серед молочних продуктів популярною є бриндза, яку споживають з хлібом, мамалигою, галушками, макаронами.

Крім традиційного для українців борщу, варять іще борщ із риби. До нього, на відміну від овочевого, буряків, капусти, квасолі не кладуть. Кладуть лише моркву й картоплю. Варять рибний борщ із свіжої риби, очищене м'ясо якої пропускають разом з петрушкою через м'ясорубку. До цього фаршу додають яйця, перець, сіль до смаку і виробляють з нього невеличкі «балабушки». У воду, крім картоплі, кладуть цибулину, пастернак, морквину, петрушку.

Щодо інших рибних страв, то рибу печуть на сковороді з приправами (оцет, олія тощо). Печуть і солону рибу, але перед цим її вимочують у воді.

Із тієї ж таки рибної суміші, але з додатком часнику готують товченики. До товчеників подають сипарат (приправу). Його ще звуть зямою. Під зямою розуміють не лише будь – яку приправу, а й, наприклад, кров і все те, що стікає з риби, коли її чистять. Тому рибалки, готуючи юшку, риби не

миють і рибного соку не виливають – усе це під час кипіння дезинфікується. Смак такої юшки неповторний.

Як приправу до пиріжків використовують скордаль – риб'ячий кістковий мозок (осетр та інша велика риба).

Ще однією приправою до багатьох страв є юшдей (в Караормані – мушдей). Готують її з товченого часнику, додаючи олії та солі.

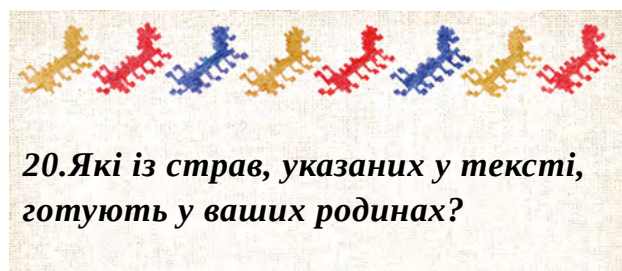
Рибу часто їдять з картоплею. Дуже поширена, наприклад, така страва. Очищену картоплю варять разом з соленою рибою. Готову рибу без кісток викладають на тарілку, поверх неї кладуть картоплю і приправляють усе це зямою. Її готують на воді, в якій варилась картопля і риба.

Вирощують і споживають овочі: помідори, огірки тощо.

Наведені рецепти їжі засвідчують оригінальність місцевої української кухні, яка зазнала істотних змін у нових умовах. Говорять вони також про вміння українців максимально використовувати, продукти, що їх дає довкілля, уникаючи при цьому одноманітності.

ЗВИЧАЄВО-ОБРЯДОВА КУЛЬТУРА

Звичай. Важливу роль у житті українців відігравали звичаї – правила життя і поведінки, які формувалися

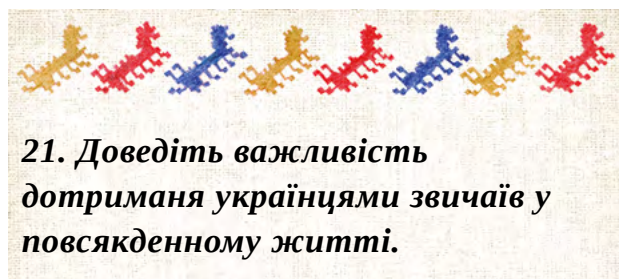
20. Які із страв, указаних у тексті, готують у ваших родинах?

протягом багатьох століть. Їх дотримувались у родині і сільській громаді, під час календарних і родинних свят, у господарській діяльності. Чимало із них малопомітні на перший погляд, але виразно ілюструють і характеризують норми поведінки у суспільстві, ставлення до релігії, традицій, до людини. Відомий український етнограф Хведір Вовк у 1881 році звернув увагу на поведінку Ананія Коломійця – його основного інформатора про історію і життя українців за Дунаєм. «Поважно (Ананій Коломієць) зайшов до хати, повільно знявши шапку і не звертаючи уваги на привітання, він декілька разів перехрестився до ікон, і тільки після цього відповів на наші привітання». Зазначимо, що в його поведінці проявляється пріоритетність – спочатку божественне, а потім земне.

Звичай простежуються і в господарській діяльності українців, вони були однією з форм трудового виховання, взаємодопомоги, наприклад при створенні молоді родини. Так, сиріт чи парубків з родин малого достатку заможні хлібороби чи рибалки брали у найми на 5 – 10 років до кишла, чи до рибного промислу спочатку на навчання, а згодом і на роботу на умовах сплати половини заробленого. Їх так і називали – полупайщики. Опанувавши навички хліборобства чи скотарства, набувши знань з рибальства, полупайщики одержували від господарів усе потрібне для самостійної роботи. Платили за реманент протягом узгодженого терміну, грішми чи виробленим продуктом. Так за два роки на рибопромислі в Нижньому Дунавці (у 1940–50-х роках) можна було скласти

гроші на хату. За додержанням умов усіма зацікавленими сторонами пильно стежила громада. В цьому була її допомога односельцям у скруті. Допомога не лише фінансова й матеріальна – молодій людині надавали, передусім, можливість не лише щось заробляти, а й опановувати ремесло, щоб стати самостійним і повноправним членом суспільства.

Та все ж основою звичаєво-обрядової культури є обрядовість. Традиційні хлібороби, якими є і українці, піклуючись насамперед про майбутній урожай, покладалися не тільки на свої знання і досвід. Вони вірили у існування надприродних сил, залежність від них, тому створили різноманітні практики символічних зв'язків у формі різноманітних дій, які і називаються обрядами. За уявленнями, виконання того чи іншого обряду означало запрошення до символічної участіпокровителя – божества, духа тощо – у важливій для людини чи суспільства події – будівництві житла, створенні нової родини (весілля), початку і закінченні жнив інше. Вони покладали надії на його підтримку у досягненні мети, забезпеченні добробуту. Найвідоміші і найважливіші серед них ще до недавня існували, а деякі існують і досі в українців Північної Добруджі. Передовсім це календарні і сімейні свята і обряди.

21. Доведіть важливість дотримання українцями звичаїв у повсякденному житті.

КАЛЕНДАРНІ ОБРЯДИ І СВЯТА

Календарна обрядовість українців за кілька століть перебування поза межами історичної батьківщини, як і традиційна культура в цілому, зазнала відчутного впливу різних чинників, що не сприяли її збереженню та самостійному розвитку. Тому зникнення багатьох календарних свят – закономірний наслідок. З тих, що залишилися, – в основному великі релігійні свята, підтримувані церквою.

Свята осінньо-зимового циклу. Період тривалого відпочинку і свят осінньо-зимового циклу, як і в Україні, наставав по закінченні сільськогосподарських робіт. Найхарактернішими для нього були «празники» – храмові свята на честь святого, в ім'я якого в селі ставлено церкву. Так у Караормані храмовий празник розпочинався з відправи в церкві. По ній люди йшли додому на обід. У другій половині дня охочі, а таких була більшість, «сходилися на челядь» – святочне зібрання селян різних вікових груп. Старші обговорювали тут свої проблеми, молодь могла потанцювати чи поспівати пісень. Оскільки храмові празники, як правило, проходили то в одному з кількох сіл округи, то в іншому, – до тієї чи іншої слободи приїздили люди з навколишніх поселень. Так, зустрічаючись увпродовж року по кілька разів, люди запізнавалися і частенько празникові розваги започатковували дружбу молоді, сватання. Чимало сімей зароджено саме на празниках. Щодо караорманців, то вони мали найбільше родичів у навколишніх слободах: Мурігйолі, Катирлезі, Крішані, Верхньому Дунавці і Нижньому Дунавці.

Сезон храмових свят – осінь. Далі йшов цикл свят зимової пори. Найпопулярнішим серед молоді було свято Андрея (Андрія Первозванного – 13 грудня).

Зокрема в Катирлезі, як і в інших слободах, про події цього дня збереглась досить широка інформація. Справляла Андрея найчастіше молодь – сходилися до хати, де погоджувались прийняти порівняно великий гурт. Цей вечір був виповнений жартами, іграми, ворожінням. До свята пекли калату (калиту – авт.) – корж із діркою в центрі. На відміну від звичайних коржів, до тіста калити додавали цукру і пекли не на черені печі, а у формі. Прив'язавши калиту до одвірка, якщо в хаті не було видно сволока, розпочинали жартівливе дійство. Один з парубків (калитинський) з ганчіркою в сажі сідав край калити, другий «під'їжджав» до нього на коцюбі (його називали коцюбинський) і промовляв:

– Добрий вечір, хазяйни, я прийшов калиту кусати.

– Кусай, але як будеш сміятися, я тебе вимажу.

В цей час присутні всілякими засобами і жартами намагалися спровокувати коцюбинського на сміх. Як правило, їм це вдавалося, і парубка – коцюбинського вимазували сажею.

Дівчата цього вечора робили балабушки. Тісто для них місили на воді, принесеній з Дунаю. Причому, воду дівчата мали нести в роті, і кожна по три рази. Парубки всілякими способами заважали цій справі, намагалися, щоб дівчата якомога більше разів ходили по

Андріївські вечорниці. Тульча

воду. Для цього напинали мотуззя, щоб дівки, заплутавшись у ньому, падали, смішили дівчат, щоб ті пустили з рота воду. Але так чи овак, а балабушки все ж місили й готували. До них підкликали собаку і дивилися: чию балабушку проковтне першою, та дівка першою з-поміж гурту і заміж піде.

Балабушки – не єдиний спосіб ворожіння про заміжжя. Щоб дізнатися, ким буде суджений, дівчата виходили на вулицю й лічили стовпці в тинах, проказуючи: «молодець», «удовець». На котрому зі стовпців закінчувався рахунок, тим і мав бути майбутній чоловік.

Різдво. Та головними в календарі зимового циклу, безперечно були і є свята різдвяні. До них заздалегідь і ретельно готувались дорослі, молодь і

діти. Мешканці слободи кожної вікової групи мали виконати цілком конкретні завдання. Особливо молодь і діти. Парубки з дівчатами обговорювали склад ватаг колядників, накреслювали порядок проведення святкових молодіжних зібрань, а діти вивчали тексти величальних пісень – колядок (на Різдво) і щедрівок (на Новий рік).

Розпочиналося Різдво зі Святого вечора 6 січня. До нього готували традиційні страви. Зокрема у Мурігйолі, як і в інших слободах, пекли калачі, варили кутю, терли мак (здебільшого в казанках, бо ж мало хто тут мав макітру, – вироби гончарства за браком сировини в даній місцевості не набули поширення). З сушених фруктів варили узвар.

Були правила накривання святвечірнього столу. Одне з них вивезене ще

з батьківщини: на стіл під покутем клали сіно, вже на нього викладали калачі та все наготоване. У Караормані й Крішані додержувались звичаю: не сідати до вечері поки не відносили вечері за своїх покійних родичів. До рідні вечерю несли діти, до нанашулів – їхні хрещеники (похресники).

А ось як святкували різдвяні свята за спогадами Валентини Батаке із Тульчі.

«Пройшли роки, ми вже стали дорослі, але все як малі діти радієм у цей день, тому, що з Різдом дається нам, нова можливість поправити наше життя! Так учив нас дідусь – старий український козак. Пройшла вже «Пилипівка», це початок різдвяного посту, ніхто вже не співає пісень, всі, малі і старі вчаться калядувати та щедрувати. Ну і прийшов, дав Бог, «Святий Вечір». Мамка приготували нам «вузлики» – це такі рушники, ткані на верстаті, тільки для Різдва, щоб носити «вечеру» на Святий вечір. Мамка брали ті рушники, в'язали їх навхрест, клали два калачі. Це називається «духід», ну, що Бог дав: яблука, горіхи, гутулі, та інше... і посилали нас, малих дітей з вечерою, до своїх рідних. Спершу треба було іти до свого хрещеного, потім до хрещеної, потім до бабусь і до всіх рідних. Заходили у хату, хрестились до ікон і казали: «Добрий Вечір, Святий Вечір, послали нас батько і мати до вас із вечерою». Хрещена брала наші калачі хрестила-

ся, клала вузлик із вечерою на стіл, а в наш вузлик клала свої калачі і гостинця. Якщо хрещена багатенька, то додавала у торбу і подарунки: шматок тканини, стрічку інше. Запрошували до столу, пригощали кутею і узваром, пиріжками з капустою. Кутя із пшениці, а узвар із сушених ягід.

Увечері носили вечерю дорослі. Мати клала на тарілку ковбасу, печеня та інше і несла за тих, кого уже нема на цім світі. Спочатку до своєї свекрухи. Стукає у двері чи у вікно: «Зоря зійшла, Христос народився, прийміть мій духід, бо чим раді, тим багаті ми приносим ... і називає ім'я за кого принесла. Свекруха брала духід, хрестилася, і казала: «царство небесне їм», а нам спасибі, що не забули. Зазначимо, що менші ходили до старших – невістка до свекрухи, менша сестра – до старшуй сестри і так далі.

Зранку йшли колядувати.* Прощу у мами благословення: «благословіть колядувать!» Колядуйте, колядуйте – відповідає мати. «Бігла теличка, як з березничка, та до дядька в двір, я тобі дядьку заколядую, дай пиріг, не дасиш пирога, візьму вола за рога, а кобилку за чупринку та поведу на могилку, а з могилки та в яроч, дайте дядьку пиріжок! Добрий вечір з празничком, дайте калачик з бубличком!» Мати дає один калач великий, спечений спеціально для мене, я привязую на мотузочок, і пішли до інших колядувати.

*Хто ж такі колядники, щедрувальники? Вважалося, що вдень (вечір) зимового сонцестояння відкривається «вікно» між земним і не земним світами. (Звернемо увагу на епізод із розповіді Валентини Батаке: «...мати стукає у двері чи у вікно». У цьому випадку вікно – символічна межа між світами). Тому людей мають можливість відвідати померлі родичі, різноманітні природні сили, які, як ми вже зазначали, називають божествами, богами тощо. Вони в силу своїх надприродних можливостей, могли чинити все, що забажає, але не здатна здійснити людина. Вони могли приносити людям добро, або зло. Уявними представниками неземного світу і були колядники, а їхні колядки, щедрівки – своєрідні заклинання, спрямовані на забезпечення достатку у Новому році, здійснення очікувань родини.

Маланка і Коза. Слобода Мурігйол. Щедрувальники з України

Прийшов і вечір Нового року. Малі діти щедрували до вечора, а як уже смеркало вже ходили хлопці із плугом і щедрували: «вийди хазяїн із хати, щось маєм тобі сказати, у тебе в дворі диво случилось, дві коровки утелилися, двоє телят утелися, один біленький, один лисенький, а наш господар багатенький, пихни руку у кармани, і давай нам грошей, пане...!» Господарі їх пригощали вином, горілкою, давали калачі, хто що мав. А дівчата ворожили. Йшли вночі до криниці, брали воду і кропили стовпи тину, щоб дізнатися про свою

долю, кроплячи водою стовпи, промовляли: «це молодець, це удовець», і там де кінчалась вода із глечика, там і доля. Цього останнього стовпа дівчина позначала ниткою, чи в інший спосіб, що тільки вона знала. Вранці дивились на той стовп. Всякого бувало – і кривий і маненький, і високий, і старий чи зелений. Вулиця наповнювалась сміхом дівчат та хлопців.

А малі діти посівали. Заходили у хату, доставали із торби пшеницю і розкидали по хаті: «Одкривай нам двері, пане, у нас жита і пшениці повні кармани, сію, вію, посіваю з новим

годом поздравляю, з чепчиком, з васильчиком будьте здорові, з празничком!» У кожній хаті раділи, що діти приносили урожай у їхню хату. Інші просили, щоб сіяли пшеницю і по подвір'ю. Хазяїн давав гроші, а господиня – гостинця.

Діти і щедрували. «Ходила Миланка, Васильку просила, Васильку, наш батко, пусти нас до хати – бо ми жито жали, золотий хрест держали, золоту кадільницю, кадітися люди бо у вас Христос буде – застиляйте столи, замітайте двори – а нам калачі дайте, добрий вечір!» А уже як темніло, ми розбігались по домам – бо страшно боялись Миланки! у цей вечір, хлопці водили Миланку по селі. Вони прибирали одного із них у молоду – надівали плаття біле, як у молодої, інший був циган, чи солдат – вони заходили у ту хату де їх дожидали коло фіртки і запрошували у хату. Там у хаті, намагалися цілувати дівчат, які страшно не хотіли цього, і як чули що вже Миланка близько – ховалися – бо Миланка була розмальована на лиці, сажою із плити і обмазана різними красками. А старі козаки, діди наші просили Миланку, щоб щедрували їм старі козацькі щедрівки: «Ой у чора, ізвечора, пасла Миланка два качура»... Всі щедрували з Миланкою. А коли вже треті півні заспівали, розходились по домам. Вранці малі і старі ідуть до церкви, а увечері, збираються знов, кожний із своєю ріднею, і співають гарні, старі українські пісні та колядки. Я так рада, що в наших слободах, ще бережуть наші старі пісні та колядки. Дай Бог щастя і здоров'я всім тим, хто помагає нам,

щоб ми не забули, що нас вчили наші предки».

Колядування тривало цілий тиждень. Колядок співали найрізноманітніших. У Караормані зокрема таку.

*Ой, на день народження Божого сина,
Що його породила діва Марія,
Що його породила діва Марія.
Як народився Ісус Христос
Із діви славної темної ночі,
Ясної звізди, Христа славлющої,
Ясної звізди, Христа славлющої,
Щоб мале дитя новорожденне,
Весь вік сіяло,
Щоб мале дитя нов рожденне
Весь вік сіяло,
Осява небо, землю, й ріки,
Щоб зрадувався мир хрещений,
Ще й малі діти.
Добрий вечір!*

Перед Новим роком (14 січня) пісні ставали вже віншувальними – на славу і честь господарям, а в переддень Нового року, на щедрий вечір парубки «водили Маланку (Меланку)». Для цього збирались ватагами, серед яких було по кілька парубків, перебраних у жіноче вбрання. Хоч у Катирлезі серед щедрувальників були й дівчата. Були серед щедрувальників «циган», інші персонажі. Поперед ватаги ступала Маланка з козаком, за ними йшли всі інші. Коли Маланка з дозволу господарів заходила до хати, бралася «порядкувати», обсипаючи хазяїв та їхніх дітей зерном, не забуваючи (вже на відході) кинути жменю й на подвір'я та в город – щоб пишно росло та рясно родило. Усі в цей час щедрували:

*А учора ізвечора
Пасла Маланка два качури,
Пасла Маланка два качури.
Пасла, пасла виблудила,
У чистім полі заблудила.
Васильчику, мій чирчику,
Посію тебе в городчику.
Посію тебе в городчику
Буду тебе шанувати,
По тридцять раз на день поливати.
По тридцять раз на день поливати.
Наша Маланка не сама ходить,
Нашу Маланку козаки водять
Нашу Маланку козаки водять.
Доброго здоров'я.*

Так ходили від хати до хати.

Колядників було багато. Колядували діти і дорослі. У ХІХ ст. Остап Данчук згадував: «...народ же був добрий... увійдуть в хату колядувати, так через них нічого не видно – тільки стелю і бачиш – такі високі ...Отака парубота була!».

Зранку в перший день Нового року йшли посівати діти і теж співали щедрівок.

Весняно-літні свята. З весняно-літніх свят основним була Пасха. Готуватись до неї починали з четверга: кололи свиней, забивали бичків, пекли паски. Тісто для паски готували і готують дріжджове. Колись дріжджі були саморобними – з хмелю і кукурудзяного борошна. Тепер користуються

купованими. І чого тільки не клали в паскове тісто! За одним з рецептів у Катирлезі, на 1 кг борошна брали 1-7 яєць, 300 г. цукру, для аромату в тісто додавали лимон. Місили з маслом чи олією в дерев'яному кориті.

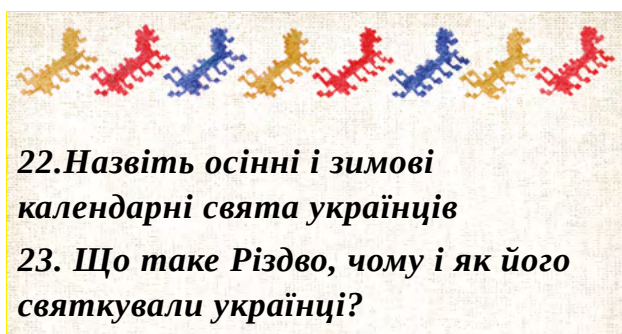
Готували й крашанки. Фарбували їх здебільшого в червоний колір, який тут вважають символом крові Ісуса. Робили це переважно у суботу.

Увечері з суботи на неділю близько півночі до церкви сходилося чимало молоді. Парубки зносили дрова, старі човни, очерет тощо і розкладали багаття.

Дорослі йшли до церкви, несучи святити, хто що мав: крашанки, сир запечений з яйцями, бриндзу, масло, рибу, паски тощо. Повернувшись додому, вмивалися свяченою водою і сідали розговлятися принесеним з церкви освяченим. По тому до столу подавали суп із м'яса курки чи ягняти. Вживали на Пасху саме м'яса ягняти, а не вівці. Особливо це стосується тих, хто мав овець у своєму господарстві. Подавано до святкового столу і традиційні українські страви: печеню, голубці. У Нижньому Дунавці по розговінні мають звичай ходити на гробки (цвинтар – авт.) і роздавати людям, родичам шматочки паски (не обов'язково освяченої). При цьому говорять: «Христос воскрес!» – і цілують старших родичів у руку.

Поминального тижня (на проводи) пригощають різними стравами на цвинтарі всіх, часто людей із сусідніх сіл.

Молодь на Великдень розважалася, використовуючи традиційні форми дозвілля. Однією з них було катання на гойдалці, що мала назву качеля.

Святкування Івана Купала. Тульча

Качелі сприймалися як екзотичний вид розваг не лише тому, що влаштовувались нечасто, а й тому, що зробити повний оберт на 360°, сидячи в кріслі качелі, на той час можна було лише на такому пристрої. Тому охочих до качель не бракувало. Звичайно ж це була розвага для молоді. Парубки платили і за себе й за дівчат, яких запрошували.

В Катирлезі, наприклад, качелю ставив місцевий мешканець. У Караормані їх споруджували приїжджі. І не лише на Пасху, а й на храмовий празник. Бувало, що й на Трійцю.

Трійця, хоч її відзначали традиційно (трусилу травною долівки, квітчали житла гілками), все ж мала в дельті Дунаю певні особливості. Зокрема був

Святкування Івана Купала. Тульча

Святкування Івана Купала. Тульча

звичай дарувати на Трійцю мисочку і ложку, обов'язково дерев'яну. З порід дерев перевагу надавали вільсі. В суботу ввечері напередодні свята з вільхи ж таки виплітали квітку, яку тримали три дні. Всю зелень на четвертий день з хати виносили.

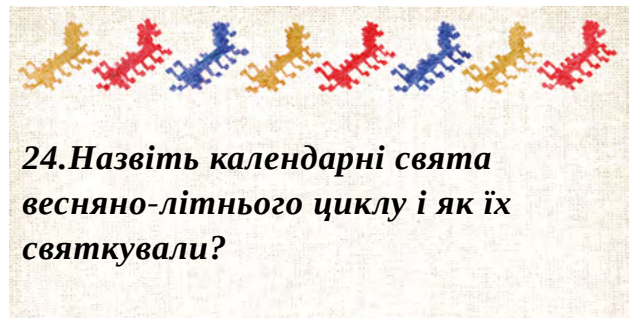
Івана Купайла в Караормані справляла молодь і навіть діти, починаючи з десяти років. Дівчата накладали на

голови віночки з квітів і, десь опівдні, або й пізніше, йшли до води. Пірнали в озеро чи річку, з головою. Віночки спливали на поверхню і від того, в який бік понесе їх вода, й слід було чекати жениха. При цьому обрядових пісень не співали.

Як бачимо, з календарної обрядовості дожили до наших днів лише найбільш насичені різними обрядодіями свята. До того ж, їх підтримувала офіційна церква. Але не це було головним: свята не обмежувалися лише дотриманням відповідних релігійних правил, а й слугували нагодою до спілкування з родичами і мешканцями навколишніх сіл.

Святкування Івана Купала. Тульча

24. Назвіть календарні свята весняно-літнього циклу і як їх святкували?

СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ

У традиційній культурі українців ритуали, обряди і звичаї – обов’язковий супровід таких важливих для кожної родини подій як народження дитини і створення нової сім’ї. Вони об’єднані в групу під назвою «Сімейна обрядовість» і структурно поділяються на родильну, весільну і поховальну

РОДИЛЬНІ ОБРЯДИ І ЗВИЧАЇ

Народження дитини в усі часи і в усіх народів було подією і радісною, і хвилюючою. Тому справіку узвичаїлось оберігати вагітних, дбати про добрий перебіг пологів, оскільки від цього залежало здоров’я дитини. За багато – багато літ кожний народ нагромадив щодо цього свій досвід. Але розвивалась медицина, багато змінилось і в уявленнях. Тож знання і практика народних акушерів збереглися дотепер здебільшого лише в народній пам’яті.

Як і всі народи Землі, мають їх також українці, що живуть сьогодні на території Румунії. Вони теж намагалися уберігати породіллю й немовля від можливого негативного впливу сил зла, до яких діти, як вважають і досі, є дуже чутливими.

Магічні дії і застереження відповідали кожному з періодів появи нової людини на світ: вагітності, пологів, введенням новонародженого в суспільство. Звичайно, ці обрядодії мають чимало спільного з релігійними віруваннями і багато їх походить ще з дохристиянських часів. Так, для спокійного перебігу вагітності та благополучних пологів, жінка, крім змен-

шення фізичного навантаження на господарських і хатніх роботах, мала дотримуватись цілої низки засторог. У Нижньому Дунавці, наприклад, вагітним не радили дивитися на гадюк, щоб у дитини не були очі маленькі, як у тої гадюки. До групи засторог дохристиянських часів належать також очисні дії водою (злив, купіль). Щоб забезпечити дитині силу, красу і здоров’я, до купелю додавали знарядь праці, різні трави, солодоші тощо.

У час пологів надзвичайно великої ваги надавалось умінню баби-повитухи. Адже від її дій залежало не лише здоров’я, а й життя немовляти і матері. Пологи в слободах українців дельти Дунаю проходили у присутності жінок, здебільшого літніх, які мали добрий досвід щодо догляду породіллі й новонародженої дитини. Таких жінок у слободах називали бабами. Їх було не багато. Наприклад, у Караормані – не більше трьох. Бабами – повитухами, ставали переважно вдови, які «вміли брати дітей» у породіль та знали як доглядати немовля. Вони допомагали молодим матерям не лише своїми чинностями, а й своєю присутністю, психологічно вселяли впевненість і надію на щасливий кінець.

Перші дні життя дитина перебувала під пильним наглядом баби. Лише вона впродовж першого тижня купала дитину і стежила за її розвитком.

Дальшою важливою подією були хрестини. Справляли їх «... після того, як у матері брали молитву» (в Караормані – через 36-38 днів), але частіше дитину несли до Хреста через 2-3 тижні.

Обряд хрещення починався у церкві і закінчувався дома – в колі родичів, сусідів та друзів. Але найперше клали дитину на подушку, під яку підкладали гроші, тричі підносили до ікони і аж тоді рушали до церкви. Був час, коли до церкви в Караормані несли дитину баба – повитуха і нана шули, тобто куми. Тепер замість повитухи, до церкви йде рідна бабця новонародженого. В Мурігйолі в обряді хрещення дозволялось брати участь досить широкому колу, навіть вдовам і заміжнім, але подружжя хрестити не могло. До церкви йшло, як правило, два куми і дві куми, які для обряду хрещення купували все потрібне. У Верхньому Дунавці до церкви дитину несла пара кумів.

Після хрещення в церкві кума, віддаючи дитину матері, тричі промовляла: «Я брала у вас нехрещене і не молитвенне, принесла вам хрещене і молитвенне». Закінчувався обряд передавання, тим, що кума підносила породіллі молоко, яке вона мала випити до дна, «щоб дитина не була шмаркатою». Те саме мала зробити й кума, щоб її хрещеник, чи хрещениця «не були шмаркатими». У Муругйолі батьки, приймаючи від кумів дитину, цілували їх у руку. Кума підносила матері склянку вина або чарочку горілки, шматочок хліба й цибулину, «щоб не переводилось молоко».

На другий день після хрещення дитину купали, додаючи до води шматочок цукру, «щоб дитина солодкою була, щоб солодко жилося», пир'я, квіти з подвір'я, «щоб дитя цвіло та пахло» яйце, «щоб дитя було кругленьким». Купіль в українців мала не лише гігієнічне, а й магічне значення; виконання обрядодій

із водою забезпечувало, на думку людей, щасливе майбутнє дитини.

Якщо дитину хрестили в суботу, то хрестини справляли в неділю. На хрестини запрошували стількох людей, скільки хто міг – залежно від достатку родини. Заможніші наймали навіть музик.

Крім традиційного крижма, дитині на хрестинах дарували одяг, іграшки, або й гроші, закладаючи їх до сповитка.

Під кінець хрестин, баба готувала присутнім свої дарунки. Зокрема, підносила кумам калачі й пучечки квітів. Вмочивши букетик у воду, баба кропила кожного з кумів, промовляючи: «Од неділі до неділі, щоб були в однім ділі», а до молодих жінок зверталася: «Оце тобі квіточка, щоб і ти дитину мала і на хрестини покликала».

Побажання баби свідчить, зокрема, про важливу роль кумів у вихованні своїх похресників. «Бути в однім ділі...» – отже бути небайдужими до дитини на її шляху до повноліття. За звичаєм куми мали опікуватися з похресниками, особливо у разі скрут, беручи на себе відповідальність за їхнє майбуття. А похресники, ставши дорослими, мали обов'язок дбати про своїх нана шулів. Так поставала гармонія в громаді та її життєздатність.

25. Хто така баба-повитуха і яка її роль у традиційному українському суспільстві XIX – першої половини XX ст.?

26. Із чого розпочинався і чим закінчувався обряд «Хрестини»?

ВЕСІЛЛЯ

Серед етнографічних ознак українців за кордоном весільна обрядовість, як правило, зберігається якнайдовше. Адже весілля – одне з найяскравіших родинних свят, пов'язаних з утворенням нової сім'ї і чимало його обрядів ще й сьогодні акумулює у собі різні жанри народної культури, сприяючи, тим самим, збереженню її архаїчних елементів та форм усної народної творчості. Традиційне весілля українців чи не найбільше родинне свято за кількістю учасників, обрядових атрибутів і персонажів. Безпосередніми його учасниками і виконавцями обрядодій були, крім молодого і молодої, батьки молодих, посажені батьки (нанашул і нанашка), дружби (бояри), дружки і світилки, старости, свахи, родичі і запрошені. Тому у весільних обрядах Мурігйола, Караормана, Верхнього Дунавця, Нижнього Дунавця, Телиці досить повно представлені особливості цього обряду.

ДОШЛЮБНІ МОЛОДІЖНІ ІГРИ ТА РОЗВАГИ

Весілля, як мабуть, і у всьому світі, передують зустрічі молоді, спільні свята, гуртові розваги, танці. Саме там виникали симпатії та уподобання, саме звідти започиналося те, що згодом кликало парубка й дівчину до шлюбу.

У Мурігйолі молодь полюбляла зібрання, які тут називають «бал». Їх влаштовували на Трійцю впродовж трьох днів, на Новий рік. Сходилися

на майдан, на базар. Парубки наймали музику, за що й мали певні привілеї. Наприклад, дівчата не мали права відмовляти комусь у танці. Котра усе – таки відмовляла, їй грали «марша» і вона мусила «виходити з вокалу», тобто перебувати серед учасників балу вже не могла.

Крім загальносільських зібрань, сходилися на дозвілля на окремій вулиці чи частині слободи (магала). Таке зібрання звалось «джок», тобто гуртове гуляння, танці.

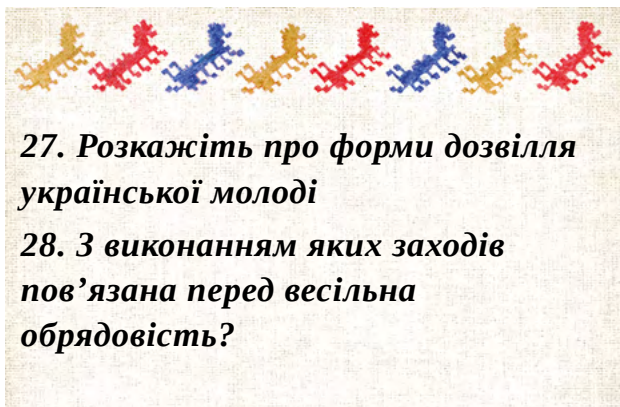
На бал і на джок дозволялось ходити з 15-16 років. З цього віку дівчаток і хлопчиків починали звати парубками й дівками. Збирався «джок» зазвичай у неділю після обіду і тривав до надвечір'я, коли з заходом сонця дівчата і хлопці мусили розходитись додому й порати худобу: подоїти корів, загнати на обору овець, позачиняти курники тощо, бо батьки в цей час увечері по цілоденній роботі мали звичай навідуватись до кумів, нанашулів, родичів.

Інша форма дозвілля – вечорниці. Молодь по черзі сходилась, як правило, до тих хат, де були дочки, або багатодітна родина. На вечорницях шили, вишивали, пряли. Парубки в таких роботах участі не брали, вони «зачіпали дівчат», тобто розважали жартами і хтось буцім – то ненароком вибив дівчині веретено з рук, а хто з парубків першим його піднімав, заслуговував на поцілунок дівчини.

Заміжні жінки теж сходилися на вечорниці, особливо взимку, але окремо від молоді. Такі зібрання називали посидінками. Тут теж працювали і теж заводили гуртові розмови.

У Караормані молодь ходила на «музику». Парубки наймали сільський оркестр (бубон, гармошка, скрипка), який грав, починаючи з побідньої пори до заходу сонця. Музики організовували щотижня і не лише влітку, а й узимку. А на великі свята: Різдво, Великдень, Тройцю, храмовий празник – обов'язково. На храм приїздили і з сусідніх сіл. Коло церкви готували святковий обід і всіх кликали до столу. На великі свята сходилася вся молодь слободи – парубки і дівки (дівувати, тобто мати дозвіл зустрічатися з парубками, ходити на музики, чепуритися). У Караормані дівувати і парубкувати починали з 15-17 років. З того самого віку в кінці ХІХ ст. дівчат уже й сватали. На гуртові гуляння сходилися й старші люди, щоб мати нагляд за своїми дітьми. Але гуляння були тільки до заходу сонця. Після, як уже порають худобу, могли влаштовувати бал.

В Катирлезі музики збиралися на тій чи іншій магалі. Музиканти були і місцеві, й заїжджі. Так, до Катирлезу їздили музики з Вилкового, Кілії. Пісень співали українських. «Навіть гармошка грала по – українському» – кажуть тепер.

27. Розкажіть про форми дозвілля української молоді

28. З виконанням яких заходів пов'язана передвесільна обрядовість?

ПЕРЕДВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ

Першим кроком до весілля було, як і в Україні сватання. Воно починалось із засилання старостів. Перед цим батьки могли зустрітися для остаточного рішення щодо одруження своїх дітей. У Караормані перед сватанням практикували змовини, на які сходилася рідня молодих: брат, дядько, зять. Сторони узгоджували різні питання, але насамперед ішла мова про сватання, про його день. Ішли до молодої або два чоловіки, перев'язані рушниками і молодий, як це мало місце у Караормані, або батьки молодого, сам молодий, брат з дружиною, хрещений батько молодого з своєю дружиною. Могли прийти й інші. За старосту обирали найстаршого за віком.

Дівчина на сватання по святковому вбиралася. Сватам, вітаючи їх, цілувала руку. У Нижньому Дунавці на сватання приходили з хлібом. Молода його цілувала і клала на стіл, де ним, порізавши на скибки, вечеряли.

Наречені обмінювались подарунками. Наречений дарував прикраси (сережки, намисто), наречена – сорочку, матерію тощо.

ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ

Безпосередня підготовка до весілля розпочиналась у четвер з коровайного обряду – випікання короваю, лежня, шишок, калачів тощо. Шишки і калачі пекли з звичайного тіста. Коровай – із «солодкого». Для цього запрошували коровайниць, як правило, з рідні кількістю 10-16 душ. Жінок повинна бути парна кількість; жінки не повинні

бути вдовами, а належати лише до благополучних сімей тощо. У Нижньому Дунавці як місили тісто, то двох жінок (щоб була пара) зв'язували рушником – щоб молоді не розбіглися. Жінки, що готували шишки чи коровай, не могли бути розвідними чи заміжними вдруге. Під час роботи в Караормані співали обрядові пісні.

*Там ходила та й Галя по мосту
Та й писала родиночці звістку.
Прибудь, прибудь, родиночко, прибувай
В суботу ранесенько на коровай.*

Або:

*Короваю, раю
Квітами квітчаю,
Золотими листочками ...*

У Караормані гостей на весілля скликав перев'язаний рушником боярин, з вином чи горілкою: «Просив молодий, молода, приходьте на свайбу». При цьому боярин кликав на весілля родичів і молодого й молоді. У Нижньому Дунавці на весілля гостей запрошував староста. Староста є також основним розпорядником і керівником весільних обрядів.

В суботу надвечір сходились на головицю – обряд прощання з дівуванням і парубкуванням майбутнього подружжя, відокремлення його від неодружених. Приходили дружки. 12-14 пар. Вони в'язали букети для бояр – обрядовий атрибут, який підкреслював його статус як виконавця обрядодій. Старший боярин готував гільце заввишки 0,5 м, прикрашаючи його квітами. Цей важливий весільний атрибут символізує готування сімейного гнізда.

У неділю весілля починалося в молодого. Всі його запрошені йшли до нього, а він разом з нанашкою і нанашулом йшов по молоду. Молодий узував її і в пантохи (черевики), поклавши туди гроші. Нанашка накладала на голову молодої вал (вінок). Молода в цей час сиділа на подушці, під яку клали гроші для бояр. Коли вбирали молоду, дружки, що в цей час уже посходились до неї, співали:

*Вітер ворота хитає
Десь моєї матінки немає.
Десь моя матінка заснула,
Та й за мене, молодую, забула.*

Скінчився обряд вбирання молодої. Бояри виносять її на ослоні, де вона сиділа, з кімнати і ділять між собою з-під подушки її гроші. В Караормані було й так, що молодий заходив за нанашулами і вони разом ішли по молоду. Там нанашка разом з дружками, які їй допомагали, вбирати молоду, співали:

*А надворі просо молотять,
А в хаті просо золотять,
А надворі домолотили,
А в хаті позолотили*

Потім нанашулів перевязували навхрест двома рушниками, що означало завершення обряду викупу молодої і розпочиналося наступне обрядодійство – благословення молодих батьками перед вінчанням. Молоді ставали перед батьками навколішки і тричі просили: «Благословіть нас», «Простіть нас». Батьки відповідали: «Бог благословить». Молода брала ікону, молодий – хліб. Поцілувавши образ, руки батьків,

молоді рушають під музики й танці до церкви. Але частіше спершу до молодого, щоб дістати благословення його батьків. Поперед весільного поїзду несли гільце, зроблене з квіток і трьох гілок. Воно має бути скрізь, де ступає весілля У неділю, ввечері, як, наприклад роблять у Нижньому Дунавці, парубки його розривають, розкидаючи по подвір'ю, а дівчата намагалися вхопити бодай шматочок «... щоб до них хлопці ходили і гільце робили».

*Ой, рядочком дружечки,
Вуличкою йдїть,
Та наш виноград не зломїть,
Бо наш виноград там порїс,
Де ж нашу Галю Бог понїс.*

Вечеря в молодїї тривала майже до вечора. Старости (ті, хто керував застїллям, як правило це були брати батьків) умїло диригували нею. Повечерявши, забирали зестра (придане) в сундуках, клали все на вози, запряжені волами чи кїньми, й рушали до молодого.

*Ой, місяцю – рїжку,
Ой, місяцю – рїжку,
Світи нам дорїжку,
Щоб ми не зблудили,
Щоб Галї не загубили.*

Своєрїдним благословенням і очищенням стрїчали батьки молодого, коли він повернувся вже з молодю. При воротях розкладали невеличке вогнище (наприклад, із соломи), через яке молодї, перш ніж підїйти до порога, мали переступити. Зробивши це, батьки накидали на молодих рушник і заводили до хати, яка відтепер мала

стати рїдною домівкою нового члена сім'ї.

Весілля в молодого проходило за своїм сценарієм. Одним з обрядодїй його була «даровизна». Перебїг вона мала такий. Старший боярин, роздавши перед цим усім весільникам шишки, брав посуд (таз) і ходив поміж гостей, питаючи: «Є такий – то...» Зазвичай, на перший запит відповідати не заведено. І так кожного викликали по кілька разів, поки, вдосталь натанцювавшись, запрошений, зрештою відгукувався і підносив даровизну (як правило рушник чи батик, а то й гроші), проказуючи тоста (здебільшого жартївливого). Всі запрошені оголошували, який саме подарунок вони підносять молодим. Лише після цього в Нижньому Дунавці гостей, пригостивши їх холодцем і голубцями, частували шматочками лежнї, облитими вином і посипаними цукром.

Гуляннями у молодого закінчувався весільний день. Пізнього вечора напашка скидала з голови молодїї вінок і молодї йшли до окремої кімнати, або як кажуть у Верхньому Дунавці, «заводили молодих».

29. Розташуйте черговість виконання обрядовїй:

- **вїкуп молодїї;**
- **запрошення на весілля;**
- **вїпїкання короваю;**
- **сватання;**
- **вбїрання молодїї;**
- **головиця.**

ПІСЛЯВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ

Головним моментом другого дня були слова: «З хліба зробили паляницю, з дівки – молодицю», тобто відбувся обряд соціалізації дівчини, яка ставала жінкою. Нанашка зав'язувала молоду, яка сиділа під час цього на ослоні, хустиною (батином) і кликала гостей молодого до себе. Це називалось нанащення. Вона частувала прибулих різними стравами і повідомляла, що саме дарує молодим (теличку, гроші тощо). Згодом нанашка з молодим і його гостями йшла з музикантами до батьків молодого. Погулявши там, весь гурт – уже разом з гостями з боку молодого – йшли до молодого. Родичі молодого стрічали сватів (так називали один одного батьки молодого і молодого) словами: «Взяли дівку, тепер ідіть побачите молодицю», але показували батькам не дочку, а свашку, перебрану козою. Вона танцювала, скакала, гукала батькам: «Оце я, ваша дочка». На це мати відповідала: «Це не моя дочка. Моя була гарна, чого ви зробили її такою не бравною?». Лише після третьої, щораз кумеднішої перебраної жінки виходила дочка з червоною хустиною на голові. Вона цілувала батькам руки і заводила їх за стіл. Тут батьки молодого і молодого проголошували що вони дарують молодому подружжю: землю, корів, овець гроші тощо. Цього дня всі гості приносили дарунки: кури, вівці, начиння тощо. Вечір закінчувався тим, що молода готувала постіль із того, що вона привезла з собою від батьків.

У вівторок гості приходили «на борщ» до молодого подружжя. Гуляли цілий день. Пообідавши, батькам, які

одружували останню дитину, влаштовували «вивозини». Купали у ваганах, возили по селу тачками, вимагаючи грошей на почастунок у шинку, погрожували скинути у воду чи до криниці, у разі відмови тощо.

В середу сходилися лише свої – розбирали посуд і речі, що їх позичали для організації весілля. Свято закінчувалось, молода родина свій тривалий життєвий шлях.

Як бачимо, весілля було не лише святом для молодих, родичів та односільчан, а ще й демонстрацією різноманітних обрядів. Вони супроводжували це родинне свято, поєднували у собі практику буття і уявну силу магії, віру у надприродні сили, які, як вважали, оберігали молодих від усіляких негараздів. Але, як кажуть українці: «на Бога надійся, та сам не сиди, склавши руки». Та крім власних зусиль, на початку шляху молодим потрібна допомога. І молоде подружжя отримувало її від громади – матеріальну і фінансову. Цього вистачало для нового хазяйства. Разом з тим, громада, що складалася з родичів і односільців, була тією соціальною структурою, перед якою, особливо на початку свого спільного життя, молоде подружжя відчувало високу моральну відповідальність за належну поведінку і розвиток сім'ї. Таке піклування сприяло збереженню здорових відносин і сім'ї розпадались рідко.

Цей, далеко не повний матеріал про традиційну культуру українців Північної Добруджі, доводить, що вона не тільки не втратила етнічної виразності, але й розвиваючись в нових умовах за межами батьківщини, набула нового змісту і оригінальності.

ВИСНОВКИ

Шановні юні друзі!

Ви ознайомились з коротким нарисом з історії і культури українців у Північній Добруджі. Вона достатньо яскрава і змістовна. Якщо в узагальненому підсумку сформулювати її кількома тезами, то необхідно наголосити на наступному:

1. У кінці XVIII ст. у Північній Добруджі оселилися запорізькі козаки, які цінували волю, козацькі традиції і знайшли у цьому краї можливості для їх збереження і розвитку, зокрема в утвореній Дунавецькій Січі.

2. В кінці XVIII ст. і особливо на початку XIX ст. значно посилився переселенський рух за Дунай. До козаків масово переселялись селяни з різних регіонів України і українська діаспора в Північній Добруджі стала однією із найчисельніших.

3. У нових історичних, природно-географічних умовах українці, адаптувавшись, відігравали важливу роль в економічному і культурному житті регіону і країни. Зберігаючи українську мову, звичаї і традиційну обрядовість, вони не втратили свою етнокультурну ідентичність, проживаючи поряд з іншими етнічними групами, ділились надбаннями своєї культури. Разом з тим, українці збагачували свою культуру запозиченнями від сусідів, насамперед від румунів. В результаті, у Північній Добруджі сформувався унікальний варіант традиційної культури українців з притаманними йому особливостями господарства і побуту, орнаментики ткацьких виробів, фольклором. Ця культурна спадщина, як частка національної і світової культури, потребує уваги, збереження і популяризації.

ЛІТЕРАТУРА

Бачинський А.Д. Січ Задунайська. 1775-1828. Історико-документальний нарис.- Одеса, 1994.

Вовк Ф. Українське рибальство в Добруджі // Матеріали до укр.-рос. етнології / Наукове т-во імені Шевченка у Львові. - Львів, 1899. - Т.1.

Історія українського козацтва: Нариси у 2 т. - К., 2006, 2007.

Кондратович Ф. Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам) // Киевская старина. – К., 1883.

Лупулеску І. Русские колонии в Добрудже // Киевская старина.- Т.24. – К.,1889.

Kuhnir V.G.Ucrainenii de dincolo de Dunare. - Bucuresti, 2008.

Kuhnir V.G. Stergarul din regiunea Dunrii de jos. Editura muzeului de istorie Galai. - Galai, 2012.

Ріцко Віргілій. Українці в Добруджі.- Бухарест, 2014

Навчальне видання

Кушнір В'ячеслав Григорович

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ ПІВНІЧНОЇ ДОБРУДЖІ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Художник

Виктор Миколайович Гоманюк

Підписано до друку 27.04.2018 р.

Формат 60х90/8 Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Liberation Serif.

Ум. друк. арк.13,02. Замовлення № _____

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні «Апрель»

ФОП Бондаренко М.О.

65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60

тел.: +38 0482 35 79 76

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.

